БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеН

ШЫН

1963 ч.
ЯНВАРЬ
22
вторник
№ 18 (5422).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң органы

Өртээ 2 көп.

„ЛУГАНСКХИМСТРОЙ“ КОМБИНАТТЫҢ КОЛЛЕКТИВИНИҢ БОЛГАШ УССР-НИҢ ЭПТЕЛГЕ БОЛГАШ ТУСКАЙ ТУДУГ АЖЫЛДАРЫНЫҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ СОҢГУ ДОНЕЦ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ ХИМИЯ ҮЛЕТПҮРҮНҮҢ ЧАА КҮЧҮЛЕРИН ХУУСАА БЕТИНДЕ АЖЫГЛАЛГА КИИРЕРИ ДЭЭШ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТЫР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЭГЕЛЕКЧИ ЧОРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ болгаш ВЦСПС-тиҢ 1963 чылдың январь 19-тагы

ДОКТААЛЫ

«Луганскхимстрой» комбинаттың база УССР-ниң эптелге болгаш тускай тудуг ажылдарының министерствозунуң Соңгу Донец организацияларының ажылчынары, инженерлери, техниктери болгаш албан-хаакчылары улуг химияның тудуушкунун кылып турар тудугжуларның болгаш эптекчилериң бүгү-ле коллективтерин 1963 чылда химия үлетпүрүнүң чаа күчүлерин хуусаа бетинде ажыглалга киирери дээш социалистиг чарышты калбартырынче кыйгырган.

Лисичанскиниң болгаш Рубежанскиниң химия комбинаттарында болгаш Донецтиң сода заводунда доозар ужурлуг бүгү-ле тудугларны 1963 чылда хуусаа бетинде ажыглалга киирериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни ол комбинаттың болгаш эптелге организацияларының коллективтери алган. Күш-ажылды организастаарын, механизацияның чепсектерин ажыглаарын эжижидериниң, эптей салыр конструкцияларны хереглээрин калбартырынын, оларны бүдүрүп үндүреринің хемчээлин көвүдериниң, кадрларны өөредиринин болгаш оларның мергежилин бедидериниң күселибиле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1962 чылдың деннелинге удур 16 хуудан эвээш эвес көдүрер, тудуг, участок, бригада, ажылчын бүрүзүнүң эолчег онаалгаларын ажыр күүседирии чедип алыр деп шиитпирлээн.

Коммунизмниң материал-техниктиг бааззазын тургузар талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң болгаш химия үлетпүрүн дүрген хөгжүдүрүнин талазы-биле СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче угланган, улусчу инициативаның илерээшкини болур ол эгелекчи чорукту Воронежтиң болгаш Омскиниң синтетиктиг каучук заводтарының, Воскресенск болгаш Сумгаит комбинаттарының, Омскиниң шин болгаш Константиновскиниң химия заводтарының тудуг организацияларының коллективтери деткээн болгаш түүлдүгүүнүп көрген, ол коллективтер луганчыларның кыйгырыынга каттышкан, боттарының тудугларында доостур ужурлуг черлерни хуусаа бетинде ажыглалга киирер деп хүлээлгени база-ла алганнар.

Чаа химия бүдүүрүлгелерин хуусаа бетинде ажыглаалга киирер чорук чурттуң экономиказын хөгжүдүринге болгаш чонуң материалдыг деннелин бедидиринге аажок улуг ужур-дузалыг. Үлетпүр, көдээ ажыл-агый болгаш тудуг хөй санныг чиг-этти, материалдарны болгаш чемишчидилгелерни немей алыр, ол түүлдер машиналарның чиигеткен хевирлерин, улуступ хереглел барааннарын бүдүрерин калбартырынып, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидиринің,

тудугнуң шынарын эжижидериниң болгаш хуусаазын кызырарының болдунар аргазын бээр.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаадыры болза:

1. Химия үлетпүрүнүң чаа күчүлерин хуусаа бетинде ажыглалга киирери дээш социалистиг чарышты калбартырынче кыйгырган «Луганскхимстрой» комбинаттың коллективиниң болгаш УССР-ниң эптелге болгаш химия үлетпүрүнүң тудугларынга чаа бүдүрүлге Соңгу Донец организацияларының эгелекчи чоруун түүлдүг деп бадылаар.

2. Үлетпүр бүдүрүлгезин удуртур талазы-биле эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга болгаш хооркомнарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, совнархозтарга, министерстволарга болгаш эргелелдерге, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга сүмелээри болза:

Ол эгелекчи чорукту бүгү хемчег-биле деткиир болгаш химия үлетпүрүнүн тудугларынга чаа бүдүрүлге күчүлерин хуусаа бетинде ажыглалга киирери дээш, үлетпүр бүдүрүлгелериниге — химия тудугларынга хереглээр дериишкиннерни болгаш материалдарны дүрген бүдүрүп үндүрери дээш база төлевидел организацияларынга — техниктиг документацияны хуусаа бетинде болгаш шынарлыг кылдыр ажылдап кылыры дээш социалистиг чарышты калбартып чорудар;

Ол шимчээшкинге эргежок чугула дузаламчыны көргүзер, чарыштың чорудулгазын парлалга болгаш радио база төлевидение дамчыштыр доктаамал болгаш калбаа-биле чырыдарын организастаар, алган хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседип турар мурнакчы тудугларның болгаш бүдүрүлгелериниң дуржулгазын түннеп нептередир.

Тудуг организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң ажылчынары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары «Луганскхимстрой» комбинаттың коллективиниң болгаш УССР-ниң эптелге болгаш тускай тудуг ажылдарының министерствозунуң Соңгу Донец организацияларының кыйгырыын калбаа-биле деткээш, чаа бүдүрүлге күчүлерин хуусаа бетинде ажыглалга киирерин хандырар болгаш химия продукциязын бүдүрерин дүрген көдүрери дээш демиселдиң ниити улусчу херээнге бодунуң төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС илередип тур.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.
ВЦСПС.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ.

РСФСР-ниҢ Дээди Совединге соҢгулда талазы-биле Тываның № 846 соҢгулда округунуҢ Округ соҢгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Дүрүмүнүң» 41, 42 чүүлдеринге үндезилээш, РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Тываның № 846 соңгулда округунуң Округ соңгулда комиссиязының составын хөй-ниити организацияларының болгаш ажылчы чоннар ниитилелдериниң төлөөлекчилериндеи дараазында составтыг кылдыр бадылаар:

Округ соңгулда комиссиязының даргазы — Күжүгет Сереевич **Шойгу** — Тыва областың коммунистиг организациязындан.

Округ соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы — Тамара Чаш-ооловна **Норбу** — профессионал Эвилелдериниң Тыва область Чөвүлелинден.

Округ соңгулда комиссиязының секретары — Алексей Семенович **Поляков** — политиктиг болгаш эртем-билиг нептередириниң Бүгү-россий Ниитилелиниң тыва салбырындан.

Округ соңгулда комиссиязының кежигүниери:

Анатолий Иванович **Пожидаев** — Бүгү-эвилелдің Коммунистиг Ленинчи Аныяктарының Эвилелиниң Тыва область организациязындан;

Клавдия Ивановна **Клепцова** — «Тыва тудуг» трезинин ажылчынарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Саарбай Найдановна **Натпит** — Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» көдээ ажыл-агый артелинин колхозчуларындан;

Клементий Саян-оолович **Очур-оол** — Таңдының коммунистиг организациязындан;

Екатерина Седип-ооловна **Кенденбиль** — республиканың Хөгжүмшин театрының ажылдакчыларындан;

Валентин Васильевич **Шеырикунов** — Шагаан-Арыгның ыяш ажылагый черинин ажылдакчыларындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Шулуу Чыргал-оолович **Сат** — күрүнеенин Кызылда педагогика институтунуң студентилериниден болгаш башкыларындан;

Олег Карламович **Саган-оол** — РСФСР-ниң совет чогаалчылар Эвилелиниң Тыва салбырындан.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СоведининиҢ ПрезидиумунуҢ даргазының оралакчызы Н. СЕРДОБОВ.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СоведининиҢ ПрезидиумунуҢ секретары Г. ИВАНОВ.

Кызыл хоорай,
1963 чылдың январь 21.

Тыва АССР-ниҢ ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге соҢгулда талазы-биле Кызыл хоорайның соҢгулда комиссияларын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай, көдээ болгаш суур советтеринге соңгулда дугайында Дүрүмүнүң» 34 болгаш 35 чүүлдеринге үндезилээш, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге соңгулда талазы-биле Кызыл хоорайның соңгулда комиссиязын хөй-ниити организацияларындан болгаш ажылчы чоннар ниитилелдериниң дараазында составтыг бадылаар:

Соңгулда комиссиязының даргазы — Кыргыс Надылович **Диига** — Кызыл хоорайның коммунистиг организациязындан;

Соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы — Федор Алексеевич **Житков** — политиктиг болгаш эртем-билиглер нептередир Ниитилелдің Кызыл хоорай салбырындан;

Соңгулда комиссиязының секретары — Лидия Сергеевна **Новикова** — башкылар билии бедидер институтун ажылдакчыларындан.

Соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Николай Васильевич **Сизых** — Республика эмнелгезинин ажылдакчыларындан;

Сыгыр Байкараевна **Монгуш** — «Шын» солун редакциязының ажылдакчыларындан;

Сергей Санчыраевич **Сарыглар** — «Тыва тудуг» трезинин ажылчынарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Людмила Варфоломеевна **Сорокина** — Кызылдың № 3 ортумак школазының башкыларындан болгаш техниктиг ажылдакчыларындан;

Георгий Иванович **Азовцев** — күрүнеенин Кызылда педагогика институтунуң студентилериниден болгаш башкыларындан;

Александр Михеевич **Ткачёв** — республика типографиязының ажылчынарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Прокопий Федотович **Подрезов** — Кызылдың № 2 АТК-зының чолаачыларындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Мандараа Николаевна **Намай** — Кызылдың даараныгга комбинадының ажылчынарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Тыва АССР-ниҢ Дээди СоведининиҢ ПрезидиумунуҢ даргазының оралакчызы Н. СЕРДОБОВ.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СоведининиҢ ПрезидиумунуҢ секретары Г. ИВАНОВ.

Кызыл хоорай,
1963 чылдың январь 21.

АГИТКОЛЛЕКТИВ

РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнү март үшке күш-ажылчы белектиг ужуражыры дээш калбарган ажыл-ишти чер-черде партия организациялары, агитколлективтер улам сорук киирип турар. «Чыраа-Бажы» совхозта партком секретары эш Хуажыктың редакцияга дыңнатканы болза:

— Агитколлективтиң составында билии шыырак, кижизидилге ажылыга дуржулгалыг 63 агитаторларны шилип киирген. Соңгулдага база ажыл-агыйның амгы сорулгаларынга холбаштыр агитаторларның семинарын эрттирген, оларның дуржулга солчурунуң чөвүлел хуралларын салбырлар, бригада болгаш фермалар аайы-биле организастап турар.

Агитпунктуларны совхозтуң үш салбырларында болгаш ийи төп сүтбараан фермаларында организастаан. Агитпунктуларның эргелекчилерінда агитаторларның идепкейлиг киржилгези-биле дерилгени кылып эгелээн. Кижилерни ажыл-ишче сорук киирген көргүзүг агитациязын улам калбартып турар.

Партийжи даалганы ак-сеткилдиг күүседип, өскелерге үлегерлиг ажылдап турар агитаторлар совхозта хөй. Хорум-Даг сүт-бараан фермазында Куулар Делег-оолду чижекке айтып болур. Мал чеминиң курлавыры четчир, кажаалар чылыг, арыг-шевер, малчыннарың чуртталга бажыңнарын организастыг септээр, чугайлаар хемчеглерни чорудары коллективте чаңчыл болган.

Ферманың коллективи сөөлгү хүнверге чедир төрүттүнген 32 бызааларны бүрүн ап, эки доруктуруп турар, инектиң сүдү база элбек. Амгы кылып турары чунар бажыңның тудуун чоокку үеде доозуп, ажыглалга киирери дээш ында бызаңчылар звенозу база эки ажылдап турар. Бо талазы-биле агитатор эш К. Делег-оолдуң организакчы, үлүг-хуузу барын база айтыр херек.

Шээр мал бо хүннерде массалыг оолдап эгелээн, төрээн 2000 ажыг хойнуң хураганы шупту менди. Чижээ, Д. Седен сөөлгү үеде төрээн 170 хоюндан 185 хураганы, С. Куулар 230 хоюндан 235 хураганны менди алган, ындыг малчыннар совхозта хөй. Кыштагларда малчыннар ортузунга тайылбыр ажылын зоотехник-агитатор Монгуш Лайзаа база эки чорудуп турар.

Часкы хову ажылының эгелээр үези чоокшулаан тудум-на, аңаа хынамчалыг белеткел дээш ажыл-иш улам калбарып турар. Тарылга шөлүнче өдек сөөртүрүүнүң үш звенозун организастаан. Оларда дугуйлуг тракторлардан аңгыда 2 автомашинаны, 7 шанактыг аътты быжыглаан. Соңгулда хүнүнге чедир олар 6000 тонна чемишчидилгени сөөртүр планныг, а бо хүннерде 450 тоннаны белеткеп сөөрткен. Ол звеноларда агроном-агитатор эш К. Деспижектиң организакчы ажылын база демдеглээр херек.

Курскиниң механизаторларының кыйгырыын деткивишаан, «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары кожулда машиналарының септелгезин февральдың эгезинде, а бүгү тракторларны соңгулда хүнүнүң бетинде доозарын хүлээнген. Оларның сөзү амыдырал кырында чедишкиниг боттанып турар. Ам безин 19 трактор, 29 сеялка, 24 андазын, оске-даа элээн хөй техника белен болган.

Ажылдың бүдүнгүрү, продукцияның эки шынары дээш, дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглер дээш чарыш механизаторлар ортузунда калбарган. Мурнакчыларның дуржулгазын иептередиринге агитатор Ховалыг Агыр-оол база эки ажылдап турар.

Чаагай дүжүттү өстүрүп алырынга үрезин, оон үүштүг шынары улуг ужур-дузалыг. Тараа культураларының үрезинин-биле совхоз бүрүн хандыртынган. Үрезиниң бирги арыглаашкының чогуур өйүнде доосканы, ам ийиги удаа бүгү үрезиниң 70 ажыг хуузун арыглап алган. Ажыл чедишкиниг үргүлчүлеп турар.

Барыын БерлиниҢ чонунуҢ төлөөлекчилери-биле Н. С. ХрущевтуҢ ужурашканы

БЕРЛИН. (СЭТА). АДН агентилелдің дамчыдып турары-биле алырга, январь 18-те СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Барыын Берлинниң чонунуң төлөөлекчилери-биле ГДР-ниң найысылалы Берлинге ужурашкан.

Беседаның эгезинде ГСЧП-ниң Барыын Берлинде баштаар черинин бирги секретары Герхард Данелиус байыр чедирип чүве чугаалаан. Барыын Берлиннин хөй-ниити көскү ажылдакчыларын, оон иштинде эмчилерни, эртемденнерни, бүдүрүлге эзлерин, геологтарны, бүдүрүлге чөвүлелдериниң кежигүннерин болгаш социал-демократтыг активтерни Г. Данелиус Н. С. Хрущевка таныштырган. Барыын Берлинге ам болур деп турар соңгулдага ГСЧП-тен кандидаттар оларның аразында база бар болган.

Ак-сеткилдиг болгаш чүректиң ханы байдалынга эрткен беседаның чорудулгазында Н. С. Хрущев барыын-берлин айтырыын тайбың таарыштыр шиитпирлээр, бот-боттарын билчир болгаш герман тайбың кереэзин чарар дугайында айтырыгларга харыылаан. Беседага киришкен барыын-берлин ажылдакчылар барыын-берлин чонга хамаарыштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының илергейлээни улуг кичээнгей болгаш ханы сонуургалы-биле холбаштыр бүгүниити күзел ханыышкының илергейлээннер.

Хой оолдаашкыны эгелээн

«Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының хойжу бригадаларында хой оолдаашкыны эгелээн. Хойжулар О. Өктек-оол, М. Экер-оол, М. Отук, М. Бүкүү оларның коданнарындан 520 ажыг хой хураганнаан, оларның чаш төлү менди камгалаттынган, эки доругуп турар.

Хойжулар малды хүр кыш ажырар, оларның чаш төлүн четче камгалап алыр дээш чүткүдүг ажылдавышаан, эш О. Биче-оол башкылаан зооветеринарлыг бөлүгүге неделяда бир удаа кичээлдеп, боттарының билиин бедидип турар.

ЛЕНИНГРАД. Токтуң беш чүс муң вольт күчүлүг трансформаторун бүдүрүлгениң конструкторларының төлевилелин ёзуулаар «Электроаппарат» заводка белеткээн. Алексей Дергачовтуң слесарларының мурнакчы бригадазы трансформаторну чыын эптээрин күүседеткен. А. Дергачов чаа аппараттың чанында турары ол.

Фото Н. Тимофеевтин.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТ ААЛЧЫЛАР ЭЙЗЕНХЮТТЕНШТАДТА

БЕРЛИН. (СЭТА). Январь 19-та хүндүс Н. С. Хрущев биле Н. В. Подгорный Эйзенхюттеншадт хоорайга чеде берген. Ол аныяк хоорайның чурттакчыларынга олар-биле кады аалчы болуп ГСЧП ТК-ның бирги секретары В. Ульбрихт база чеде берген.

КЫСКАЗЫ-БИЛЕ

«Тээли» совхозтуң үшкү салбырында Мажалык сүт-бараан фермазының саанчылары сүт бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг чарышты калбартып, организастыг ажылдап турар. Саар инектериниң деңгилдези эки.

Фермада чаа тутхан даш кажаа инектерни азырап ажаарынга таарымчалыг болуп турар. Мал чемнери четчир. Малды хүр кыш ажырар, сүт саалдазын көвүдедир, РСФСР-ниң Дээди Соведининиң болгаш чер-чер Советтериниң соңгулдаларынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш ферма коллективи чаа хүлээлгелер алган.

* * *

Иван Стривков «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ийиги сүт-бараан фермазынга 1962 чылдың август айдан эгелеп саанчылап кирген.

И. Стривков ам аңаа быжыглаан 18 инектерден хүн бүрүде 80 ажыг литр сүттү саап турар апарган. Оон-биле кады ол саар инектерни базза 40 бызааларны чемгерип, суггарып, кажаазын аштап арыглап четтигип турар.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге партийжи удуртулганы эде тургузар дугайында СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбашкан хемчегларни чугаалажыр дээш Тожунуң коммунистери бодунуң конференциязынга чыылганнар. Конференцияның киржикчилери СЭКП райкомунуң отчёдун болгаш райкомнуң ревизия комиссиязының илеткелин чугаалашкан.

Илеткелчи СЭКП райкомунуң секретары эш М. Ш. Машпаадай болгаш санал бергеннер СЭКП-ниң XXII съездизиниң база ТК-ның оон сөөлүндеги Пленумларының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле районнуң партия организациязы чамдык ажылдарны чорутканын демдеглээннер. Районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге эзт, дүк садарының планныг онаалгаларын хуусаа бетинде күүседип шыдаан, мал продуктуларын көвүдедир, өлүк тывыжын өстүрер талазы-биле «Совет Тыва» колхоз дээре көргүзүглерлиг болган. Көдээ ажылагый бүдүрүлгезинде мурнакчыларның хүрээлеңи улам-на өзүп турар, оон иштинде саар инек бүрүзүнден 1962 чылда 1350—1500 литр сүттү саап алган «Совет Тыва» колхозта Кускелдей, Баянчык, Куку, «Май бирзи» колхозта Өпейжик, Бичен, Найдың ышкаш кайгамчык кижилер бар. Ол ышкаш районнуң чурт үлетпүрүнде, ыяш болгаш тывыш ажыл-агыйларында мурнакчы ажылчыннарның саны көвүдээн.

Оон-биле чергелештир конференцияның киржикчилери партийжи-организастыг, политмассалыг ажылда, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларында бар улуг

ШИИТПИРЛЕТТИНМЭЭН АЙТЫРЫГЛАР, ПЕРСПЕКТИВТИГ СОРУЛГАЛАР

четпестерни илередип, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны, перспективтиг сорулгаларның дугайын хөй-ниу чугаалааннар. Партияның райкому, райкүүском колхоз бүдүрүлгезинче шоолуг сиңиикпейн, эрецгей удуртулга-биле кызыгаарлаттынып келгенин эштер Б. Чигжит, А. Маады, Дарылга болгаш өскелер-даа пыңгыы шүгүмчүлеп, колхозтарда күш-ажылдың организациязын, планнаашкынны эжижидер талазы-биле ылангыя «Май бири» колхозка практиктиг дуза көргүзерин, ол колхозту ажыл-агый, сан-хөө талазы-биле амгы турган байдалдан дүрген үштүп, ону чоокку чылдарда хөй адырларлыг, бедик орулгалыг артель болдурарын партия комитединин чаа составындан негээннер.

Колхозтарда парторганизацияларының болгаш колхозтар баштаар черлериниң, ол ышкаш районнуң удуртур организацияларының талазындан мал ажылының хөгжүлдезинге көскү эжижилгени хандырбаан дээрзин конференция шыңгыыр айыткан. Районда мал ажылының продуктулуу планныг онаалгадан ам-даа дыка хожудап турар, центнер эттин, сүттүң, дүктүң бот-үнези аар, төрүүр малдарын кызыраар чоруу хөй, ылангыя «Май бири» колхоз 1962 чылда төрүүр 100 баш хойга онаалгаштыр чүгле 61 хураганны, 100 өшкүден 58-ле анайны алган.

Колхозтарда мал ажылының планныг онаалгадан хожудап турар чылдагааны мал чемнериниң чедир белеткеттинмейн турарында, зооветеринарлыг хайгаарадлың багайында дээрзин конференцияның төлөөлери эштер Дастай-оол, Хүгбек болгаш өскелер-даа чугаалаан. Малдың баш саны ылангыя «Май 1» колхозка (даргазы Дастай-оол, парторганизация секретары Маады) дыка кудулаан. Ында малдың үчёт ончалалы кончуг сандаргай, оон уламындан төгчеглээшкин көвей болуп келген. Мал чемнериниң четчир сапныг курлавыры ол колхозта бо чылын база-ла тургустунмаан.

Чер ажылын дүргени-биле хөгжүтпейн тура, районга мал ажылын сайзырадырының перспективтиг сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээри канчап-даа болдунмас дээрзи район организацияларынга билдингир болгу дег. Шынында чер ажылы ам-даа дыка улуг хожудаашкында хевээр. Районда 16850 га тарылга шөлдериниң чүгле 828 газы шиңгээттинген, а 20—30 муң баш хиреиви малды азырап болур мун-муң гектар одарларның хөй кезин ажыглаттынмайн турар. Ынча хөй курлавырларны чөп ажыглап, ол кайгамчык дүжүткүр черлерге арбай, сула болгаш көк-тараа база ногаа, мал чеми культураларын хөйү-биле бүдүрер болза, ынчаарда мал ажылы шапкын хөгжүп, оон продуктулуу өзүп, уксаазы эжижип болурун конференция чугулалап айыткан. Эзт бүдүрүлгезиниң чугула курлавыры—хаван азыралын районга көвүдедир дугайында «Совет Тыва» колхозтуң хаван ажаакчызы эш Самыйлыктың өртектиг саналы база моон-биле шуут холбаалыг. Мынчангаш Тожунуң партия комитеди, райкүүском болгаш колхозтарны удуртукчулары ол айтырыгның боттуг шиитпирлелинче дарый эгелеп кирер ужурлуг.

Аңныыр ажылы Тожунуң экономиказының эн чугула адыры. Ынчаарга партияның район комитеди, райкүүском, тус-тус ажыл-агыйлар бо чугула айтырыгже кончуг кошкак кичээнгей салып келгенин конференция демдеглээн. Оон түңнелинде районда аңныыр хереэ сандаргай байдалда. 1962 чылдың өлүк тывыжын район ниитизи-биле чүгле 43,5 хуу күүседткен. Оон чылдагааны колхозтар болгаш тывыш ажылагыйлары аңныыр сезонунга кончуг бай белеткенгенинде, ылангыя оок-чемзек, аъш-чем, транспорт-биле аңчыларны четпес хандырганында.

Районнуң экономиказын быжыглаарының болдунар аргалары балык тывыжын, кат-чимис, тоорук болгаш мөөгү чыырын районнуң партия организациязы барык-ла кичээнгейге албайн келгенин конференцияга демдеглээн. Тожуда балык тывыжы өзерден туржук, чангыс-ла черде таптавышаан, үнелиг балыктарны өстүрүп көвүдериниң перспективтиг хемчеглери амыгаа чедир ажылдан кылдыымаан. Хам-Сыра, Олбук хөл болгаш өске-даа черлерде белеткеттинген балыктар чедип алдынмайн турарындан төтчеглеттинип турар дээрзин эш Самбуу болгаш өскедаа эштер сагыш дөстүнмези-биле чугаалап турганнар. Район иштинге орук тудуун чоокку чылдарда шиитпирлээри — Тожунуң перспективтиг хөгжүлдезинге шиитпирлиг рольду ойнаар, ынчангаш ол айтырыгже район парторганизациялары, тустус ажыл-агыйлар доктаамал кичээнгейни салган турарын конференция айыткан.

Тоора-Хемде тудуг участогунуң, районда харылзаа черинин, райпромкомбинаттың, райпонуң (удуртукчулары эштер Ларионов, Мозгалевский, Павлючек, Барыс-Хөө) ажыл-чорудулгазында улуг-улуг четпестерни конференция илередип, ол организацияларның ажылынга партийжи удуртулганы үндезини-биле эжижидерин негээн. Конференцияның киржикчилери улус өөредилгезинин, кадык камгалалының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажыл-чорудулгазында четпестерже база улуг кичээнгей салып, оларның ажылын амгы үеним бедик негелделеринге дүүштүр эде тургузарын санаадан турганнар.

Тожуга ыяш ажыл-агыйын сайзырадыры чоокку үеде республикага химия үлетпүрүнүн эгезин салыр арганы бээр ужурлуг. Ынчаарга ол чугула перспективтиг айтырыгже районда кичээнгей кончуг кошкак. Ыяш белеткелиниң Ырбан участогу бо чылын Кызыл тудугларынга 10 муң кубометр тудуг ыяжын чедир бербээнин, берип турар ыяжының шынары кончуг куду, оон хөй кезин чүгле одалгага ажыглаттынып турарын чүгле оон-биле тайылбырлап болур.

Районнуң парторганизациязының иштики ажылын, организас-массалыг, политкижизидилгелиг хемчеглерин эжижиринче, хөй-ниити организацияларынга, суд, прокуратура болгаш милиция органнарынга партийжи удуртулганы күштеддириринче конференция улуг кичээнгейни салган. Эрге-дужаалын өш-биле соора ажыглаан, ажылга харыысалга чогун көргүзүп, ажыл-херек сандарадып, харын-даа карак чаап, күрүне мегелеп тургулаан колхоз даргазы турган Монгалбин, райкүүском даргазы турган Шыырыпчык, район эмнелгезинин эргелекчизи турган Холшина ышкаш төлеп чок кижилерни оларның мөзү-шынарын, ажыл-хереэн ожаарын көрбейн чыда, чүгле каас-коя чугаазын барымдаалап, удуртур ажылдарга үр чылдарда тудуп келгени дээш СЭКП-ниң райкомун шүгүмчүлээн.

СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация киддизинин эргелекчизи Ю. Л. Аранчын конференцияга база санал берген. Конференция делегеңгей доктаалды хүлээп алган.

* * *

Тожунуң партия конференциязындан соңгуткан районнуң партия комитеди бодунуң бирги организастыг пленумун эрттирип, 7 кижи составтыг бюрону тургуспушаан, Тожунуң партия комитединин секретарынга эш М. Ш. Машпаадайны, партия комитединин секретарының оралакчызынга В. С. Чирковту соңгаан.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

НОЯБРЬ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИ БОТТАНЫЫШКЫНДА

Мал ажылының хөгжүлдезинге чаа бедик дээш

(Тес-Хем районнуң партия конференциязындан)

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленуму болгандан бээр алдан ажыг хонуктар эткен. Мыя каш санныг хонуктарда оон шиитпирлериниң амыдыралда боттаныышкыны бүгүлеге каскы апарган. Ол бистиң республиказыстын-даа амыдыралында илдең.

Улгаттыр каттышкан Тес-Хем районнуң чоокта чаа болуп эткен партия конференциязының ажылы маңаа база бир чижек болур.

— Республикада чамдык бичии районнарны улгаттыр каттыштырганы, колхоз-совхоз бүдүрүлгелериниң девискээр ааны-биле Тес-Хем эргелелин тургусканы болгаш бо конференциядан үк эргелелдиң парткомун тургузары болза, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы сайзырангайыдарының бистиң республиканың байдалынга дүүшкен, өйү келген чүүл хемчег-дир. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң төвгүлүг шиитпирлери амыдыралда боттаныш турарының бир чижээ бо-дур — деп, илеткелчи эш Кызыл-оол шыйын демдеглээн.

...ОНУ КАНЧАП, ЧҮНҮҢ КҮСЕЛИ-БИЛЕ

Чүс га тарылга шөлүнге онаалштыр 75 центнер, а кедээ ажыл-агыйның ажыглалдыг өске шөлдеринге — 16 центнер эът бүдүрер сорулганы кажан, канчап чедип алырының дугайында чугаа чоруп турган.

— СЭКП-нин XXII съездизиниң болгаш Төп Комитеттиң март Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр эът бүдүрерин көвудериниң баштайгы рубежин бистиң улгаттыр каттышкан районувустуң ажыл-агыйлары 1967 чылда чедип алган турары көрүнгеН — деп, илеткелчи чугаалаан.

Ону чедип алырының бар аргалары болгаш ажыглаттынмайн турар курлавырлары чүл, чеди чылдың эткен дөрт чылдарында бүдүрүлгечи амыдырал чүүү көргүскенил, оон кандыг түннелдерни кылза экил дээрзин илеткелчи болгаш конференцияга санал-онал берген төлээлер ажыл-хереккир өзү-биле тодаргайлап көрген.

1962 чылда районга мал ажылының продуктуларын бүдүрери болгаш күрүнеге садары 1959 чылдагы деннелден каскы бедээн. Ол дугайын дараазында чижектен көрүп болур.

	бүдүрери	садары (өскен хүүзү)
Эът	150	8 катап
Сүт	168	196
Дүк	120	136

Бир эвес районга малдың быжыг чем-суурун тургузарын, чаш малдарга чылыг кажааларны семенрилгезин, азырал-чемгерилгезин районнуң ажыл-агый бүрүзүнге чыл бүрү чедип ап турган болза ол көргүзүглер улам бедик болур турган.

1962 чылдагы байдалды алгаш көөрге, район мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планын хүүсаа бетинде ажыр күүседтеН. Ынчалза-даа продуктулар бүдүрериниң планы чүзүн-ааны-биле күүсеттинмээн. Чижээ, эът бүдүрери 97 хүү күүсеттинген. Бо талазы-биле «Ак-Эрик», «Мөрен» колхозтар эн куду көргүзүглерлиг болган.

Ол бүгү чүүден болдунганы? 1962 чылда районга ниитизи-биле 12 мүн ажыг баш (оон иштинде хой, ашку — 11 мүн ажыг) малдар янзы-бүрү чылдагааннардан өлүп-хораан. Ортумак чижек-биле алырга ол даарге 644,3 тонна эът-тир, азы 91680 ажыг рубль. Ынча акшаа-биле «ДТ-54» маркалыг 30 тракторларны садып ап болур. Бүгү төрүүр малдардан 8036 хойлар, 521 инектер кызыраан.

— Партия эге организацияларының болгаш түс-түс ажыл-агый удуртукчуларының база кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң ниитизиниң мал ажылынга, оон учёт-өчёдунга хыналга чок, ажыл-агыйжы эвес, бүдүрүлгенин бөдүүн айтырыгларынче безин хаңылап кирбес чорудунуң түннели, бо конференцияга чедир турган Эрзин болгаш Тес-Хемнин партия райкомнарының бюроларының мал ажылынга удуртулгазының децнели үстүнде фактыларда идеректиниң турар — деп, илеткелчи миннип демдеглээн.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң талазы-биле чаа бедиктерни чедип алыр төлээде хамыктың мурнунда ол четпестерден бүрүүнбиле чайлаар херек. Ылангыя төрүүр бүгү чүзүн малдарының кызыраар чоруун болдурбас, тарып боозадылганы болгаш үксаа экижидилгезиниң хереен үндезини-биле экижидер. Белеткеп алган мал чемнери-биле малдарны чемгербейн, хей-де чыдып-төттчеглээр чоруктарны мал ажылынга хоралыг чүүл кылдыр шыңгыы буруу шаап көөрүн конференция айыткан.

— Бистиң «Чаа орук» колхоз 1961 чылда белеткээн силозун малга бербээн, чыдыдыр шыгжаан. Эткен чылын салган силозу-биле чоокка чедир мал чемгербейн турган. Черле ынчаш, малдар чемгерериндеН харамнаныр чемниң ажык-дүүзү чүү ирги? Даргалар та канчаар көрүп билип турар чүве. Бүр ажарга келир чыдың сан-медээзинге кирер чүве ирги бе деп-даа бодаттынар чүве-дир. Ынчап кайын бооруул!—деп, Эрзинден келген төлээ, инек каларчыны эш Хоолуу чугаалаан.

Хаван болгаш куш ажылын хөгжүдери районнуң ажыл-агыйларынга эът бүдүрериниң немелде курлавыры болур даарзин конференция кичээнгейнин төвүнге база катап тургускан.

КУРЛАВЫРЛАР БОЛГАШ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

— Мал ажылын чер ажылындан башкаларчак кылдыр көрүп болбас. Бистиң районнуң мал ажылынга мурнуку чылдарның улуг четпестерри, ылангыя быжыг чем-суурну тургузарын мынчага чедип алданыыс болза чер ажылын чугулага көрбейн, мал ажылын чаңгыс талалап хөгжүдер хөөнүн үржүү деп чүвени үтпас ужурлуг бис. Черни чөп ажыглаары, тараа болгаш тараа-бобы, мал чеми культураларның шөлүн калбартып, дүүзүдүн бедидери — эътти, сүүтү болгаш дуктү-даа бүдүрериниң чаа бедиктерин чедип алырының перспективазы ол — деп илеткелде демдеглеттинген.

Чер ажылын сайзырадырының кол бырааны — техниканы чөп ажыглаары, механизатор кадрларны болгаш бүгү колхозчуларны, ылангыда партия, совет болгаш комсомолдун удуртуур активчилериниң техниктиг билиин, мергежилин бедидери районда чавыс деннелде турар.

— Хову ооларлыг мал ажылынга суггат болза дарый шиитпирлеже чогуур айтырыгларның бирээзи, «Тес-Хем» совхозун девискээринде чүсчүс га шөлдер суггат чогундан ыракта-ла четче ажыглаттынмайн турар. Ам ол курааг ховуларны суглаңдырар, тарылга шөлүнге-даа, малдарның одарынга болгаш сиген шөлү кылдыр-даа ажыглаар өй келген. Тестиң суунче аваа-ла көрүп олурбаза дээре боор — деп, садыр эргелекчизи эш Доюндуп саналдаан.

Ол ышкаш ыраккы «Тере-Хөл» колхозтан келген төлээ эш Балган, Эрзинде «Кызыл сылдыс» колхозтың даргазы эш Борбак-оол болгаш өске-даа эштер боттарының саналдарынга черни чөп ажыглаарын, чедир ажыглаттынмайн турар бар курлавырларны илередип турган. Тере-Хөл ховузун, Агарны болгаш Тоозуннуг бугазын четче ажыглавайн турарын чөптүг шүгүмчүлээн.

1962 чылда районга тарылга шөлү 12 мүн гага калбарган. 1959 чылга деннеэрге ол барык-ла 2 катап улгаткан. Кукурузаның тарылга шөлү 1959 чылда 638 га турганындан 1962 чылда 3499 га чедир өскен. «Тес-Хем» совхоз эткен чылын чер ажылының талазы-биле чөгенчиг түннелдерлиг болган. Техника-биле эки хандыртынган тургаш-ла тараа культураларының га бүрүзүндеН 2,7 центнер, а 1300 га шөлдүг кукурузаның бир газынга онаалштыр дөңгүн-ле 52 центнер ногаан массаның дүжүдүн алган! Совхозтун агроному эш Лузьянин конференцияга санал бергеш, оон бүрүзүн тарылга шөлдериниң «кырып чөнээнинге» шамнап, ындыг шөлдерден оон дээре дүжүт алдынмас дээр шын эвес хөөнну илереткен. Хамык ужур черде эвес, ында өө болуп турар кижилериниң багында дээрзи кымга билдингир эвезил.

Мал болгаш чер ажылының хөгжүлдезиниң перспективазы болгаш продуктудар бүдүрериниң көвудериниң өөлчеглиг сорулгалары районга мал фермаларын механизаттаарын, хойжу бригадаларның төптерин тургузарын, бар машина-техникаларны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, мал кажааларының тудугларын экижидерин өскен турар. Ынчангаш 1963 чылда районга 12 сүт-бараан фермаларынга саалданы механизаттаары, бот-орулга-чарылгалыг он ийи хойжу бригадаларның төптерин тудуп тургузары көрүлгеН. Ол ышкаш сиген шөлдерин аштаар, суггарар, кагдынган чайлагларны катап ажыглалга киирер диген чижектиг саналдарны конференция деткээн.

Илеткелчи Тес-Хемнин девискээр ааны-биле колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң дугайында чамдык мындыг саңнарны конференцияның киржикчилериниг сонуургаткан. Чаа эргелелде 10 колхозтар, 1 совхоз бар. Ниити девискээри 770 мүн га шөлдүг, оон иштинде эткен чылын тарылга шөлүнге ажыглаттынганы 14 мүн га. 1963 чылда үк шөл 19 мүн гага чедир улгадыр. Бүгү чүзүн малдарның ниити баш саны 231 мүн ажыг, оон иштинде хой, ашку — 211 мүн баш, мыйыстыг бода мал — 18652, иви —950. Бо саннар болза чаа эргелелдиң ажыл-агыйлары республикада улуг мал ажылдыг, эът болгаш дуктүн «фабрикалы» болу бээрин херечилеп турар.

МУРНАКЧЫЛАР ЧУГААЛАП ТУР

Индирде «Коммунизмче орук» колхозтун даргазы эш М. Шойжун. — СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунун шиитпирлерин бистиң колхозтун ажыл-ишчилери калбаа-биле өөренип, ону боттарының күш-ажылының тодаргай программазы кылдыр хүлээп алган — деп, ол медеглээн.

Республиканың сүт ажыл-агый чери колхозтар-биле чарган керээзин күүсеттейн турарын, ол ышкаш районда маслопром чери (эш Шопкоев) ыраккы колхозтардан сүт болгаш маллар хүлээп алырын саадалып, колхозтарга дузалавайн турарын чидии-биле шүгүмчүлээн. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазының хереглеп-негелделерин хандырар талазы-биле райпо ам-даа четпес ажылдап турар. Мал эмчилериниң болгаш зоотехниктерниң онаашкан херекке харыысалгазы куду, бот-идепкейжи чоруу көску эвес деп, эш Шойжун чугаалаан.

— Бистиң колхозтун хой ажылында чаа чүүл чүдел дизе шээр малды бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларда бүрүн тутканы, хойларның 75 хүүзүн парын дуктүг үксаа-биле экижиткени, хаван ажылынче чогуур кичээнгейни салып турарывыс болур — деп, «Чодураа» колхозтун даргазы эш Шулуу-Маадыр медеглээн. —Чедишкиннин үнезини болза колхозта партия организациязының организастыг болгаш политиктиг ажылдарының бүдүрүлге-биле сырый хөлбаалыында. Бүгү коммунистернин 50 хүүзү мал ажылында ажыллап, боттарының мурнакчы ролүн көргүзүп турар.

Сүт-бараан фермаларынга механизацияны боттандырарынга «сельхозтехниканың» район салбыры (начальниги эш Дмитриев) эн харыысалга чок, куруг аваашкын-биле керээ чаргаш, оон акшазын ажылдар арга-биле ажылдап турарын колхоз даргазы шынгылы шүгүмчүлээн.

«Мөрен» колхозта хойжу бригаданың бригадири коммунист эш Талчин бодунун бригадазының 1962 чылдагы экономиктиг көргүзүглерин тодаргай фактылар-биле көргүскен. — Бот-орулга-чарылгалыг бригаданың бүдүрүлге чорудулгазының эн көп үнелелдиг көргүзүү болза чыл дургузында чеже арыг орулганы алганы болур. Бо чылын бистиң бригаданың арыг орулгазы 41 мүн рубль болган. Ол түү болза бригаданың бодунун дереглелинден-даа арткан, ниити колхозтун орулгазынга немежир. Бот-орулга-чарылганы шын боттандырарга экономика талазы-биле ажыктыы шак ындыг-дыр.

Боттуг амыдырада байдал турзажок, бүдүрүлгеден хоорук, экономикаже ханылап кириксевезинден колхозтун болгаш харын мурнунда-гы турган Эрзин партия райкомунун, райкүүскомнун-даа чамдык удуртукчулары хойжу бригадаларның ролүн чедир үнелевейн, кыры-биле эрегей көрүп келгени харааданчыг. Моон сонгаар ындыг чорук турбас ужурлуг—деп, ол шүгүмчүлээн. Эш Талчин кедээ ажыл-агыйның ажыглалдыг га чер бүрүзүн чөп ажыглаар, эвээш чарыгдалдар үндүргеш, хей продукция бүдүрериниче. Тере-Хөлдүн ховузун чөп ажыглаарынче угланган саналды база чугаалаан.

— Ыраккы «Тере-Хөл» колхозтун ажыл-ишчилери чеди чылдың дөртү чылында боттарынга алган хүдээлелерин чедишкиннир күүсеткен. Күрүне 200 тонна эътти, 150 тонна сүүтү, 11 тонна дуктү саткан. Оон-биле кады колхоз аныыр ажылын база чорудуп, республиканың ан-өлүк тывыжынын 25 хүүзүн, а балык тударының 35 хүүзүн берип турар. Эткен чылын 30 тонна балык белеткээринин планын 31 тонна кылдыр күүсеткен—деп, Шынаа көдээ Советтин даргазы эш Балган чугаалаан.

Үк колхоз ажыл телевириниң чаа мурнакчы хевири акша телевириниче шилчээнден бээр ийи чыл болуп турар. Акша телевириниче шилчээни колхозчуларның күш-ажылының организациязын экижиткен, оларның материалдыг сонуургалынга таарышкан, ынчангаш чаа мурнакчы чүүл дээрзин амыдыр көргүскен—деп ол медеглээн. Эш Балган Кызылдың колхоз-совхоз бүдүрүлгезинин девискээр ааны-биле эргелелин колхозтун сүт-бараан фермазын механизаттаарынга боттуг дуза чедирер бооп, коя аваашкын кылган күүсеттээнин шүгүмчүлээн. Район төвү-биле болгаш колхозтар арасының харылаазын экижиринин болдунар аргазы — Нарын бажын таварты «Тере-Хөл» колхозче машина оруун үндүрерин ол саналдаан.

* * *

Конференцияга демдеглеттинген районнуң экономиказының бо үстүндеги чамдык кол айтырыгларында чедишкиннер болган четпестер болза ында партия организациязының организастыг болгаш политиктиг ажыл-чорудулгазының эткен чылдагы үре-түннелдери, оон хемчээкчиин болур. Илеткелчи болгаш санал берген төлээлер партия комитединиң, түс-түс эге организацияларның партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдарын СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунун шиитпирлеринге дүүштүр анализтеп, четпестерни илередип, ону чайлаарының оруктарын база айыткан.

Конференцияның ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш Шойгу киришкен болгаш санал берген.

* * *

Конференциядан сонгуп турган партия комитединиң бирги организастыг пленуму партия комитединиң секретарынга эш **М. С. Кызыл-оолду**, партия комитединиң секретарының орлакчыларынга **М. О. Минчимаа** биле **М. С. Чоскум** оларны сонгаан.

О. МАНДАРЫЙ.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

БИЧИИ-ДАА БОЛ, ТӨЛЕПТИГ

Коммунист Александр Потапович Шагарин баштаан коммунистиг күш-ажыл бригадазының дугайында күш-ажылчы эки алдар Бии-Хем районнуң «Сельхозтехника» салбырында шагда бадыткаттынган. Ол бригадада үш кижи бар — А. П. Шагарин, В. Т. Добарин болгаш А. П. Шестаков. Коллектив бичии-даа бол, төлептиг. Оон киржикчилери бүдүрүлге онаалгаларын ай санында ажыр күүседип турар. Хостуг үелерин база олар эки, культурлуг эрттирип билирлер.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже): А. Шестаков, А. Шагарин болгаш В. Добарин олар-дыр.

Фото В. ЧАПАЙКИННИИ.

Өөредилгениң шынарын бедидер

Өвүр районнуң хей-ниитизи, школаларның башкылар коллективтери өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың деннелин бедидер дээш улуг күжениишкинниг ажылдан турарлар. Мурнунда чылдарга бодаарга школаларның материалдыг базалары быжыкбан.

Районнуң школаларының өөредилге мастерскаялары чазаныр, чондурар станоктар-биле бүрүн хандыртынган, ол ышкаш школа бүрүзү киноаппараттарлыг, радиостанциялар-лыг, үн бижиир магнитофон болгаш бүдүрүлге практикаларын эрттиреринге тускай машина, тракторлар-биле хандыртынган. Хандагайты ортумак школазы литератураның, төөгүнүн, географияның кино кичээлдерин эрттирип турар. Кызылдың фильмотеказындан бирги чартык чылда ийи удаа чаа кинофильмнерни чагыдын алгылаан.

Бо бүгү таарымчалыг байдалдарның тургустунганының түннелинде районнуң башкылар коллективтеринде мурнакчыларның одуруу чыл бүрү немежин турар болгаш өөреникчилерниң өөредилгеге сонуургалы өзүп, бир класска катап өөренир чоруу эвээжеп турар апарган.

Торгалыгның бүдүрүлге өөредилгиг 11 чыл школазы (директору эш В. К. Даваа) бирги чартык чылда өөредилгениң шынарын бедиткен, школадан үнүп чоруктан чаңгыс-даа өөреникчи чок. Эге класстарга барык 30 чылдар иштинде ажылдан келген Донгак Кечил-ооловна Кызыл-Уруг эткен 10 чылдарның дургузунда долу өөредилгени чедип ап келген.

— Өөреникчилерни быжыг билиглерге өөредири эн берге, харыысалгалыг айтыыр. Бичии кижилер кандыг-даа чаңнарны дүрген эскерип каапталар. А башкы кижи ада-иелеринин киржилгези-биле өөреникчи бүрүзүнүн түс-тузунда бүгү талаларын эки билиир ужурлуг-деп, Донгак Кечил-ооловна чугаалап турар. Кожазы Чаа-Суур сес чыл школазының башкылары-биле методиктиг каттыжышкыннарга ол бодунун аргадуржулгазын улуг күзелдиг дамчыдып берип турар.

Ол ышкаш 8 — 11 класстарда математика, физика башкызы Буулар Болат-оол кичээлдер бүрүзүн көргүзүлге хереклелдерлиг эрттирип турар. Оон кичээлдеринге өөреникчилер онаа сонуургалдыг, темалар аайы-биле дуржулга шенелделерни боттары үргүлчү кылып турарлар. Оон түннелинде өөреникчилер билиглерни быжыг шингээдип ап, 3 демдектиг өөренирлерниң саны кызырылган. Хандагайты ортумак школазында 10 шаа чыл ажылдап турар, район Соведениң депутаты, математика башкызы Татьяна Федоровна Кузнецова өөреникчилерге бедик шынарлыг билиглерни берип турар.

Саглы 8 чыл школазында кижизидилге ажылын эки тургускан. Ол школада пионерниң улуг вожатыйы Ооржак Чанчы-Хөө пионерлер-биле ажылды бедик деннелде тургускан. 5-ки класстың пионер отряды кожазында Моол Арат Республиканың Баруун-Туруун хоорайда ортумак школаның 5 «а» класының пионерлери-биле чагаалажып турарлар.

Районнуң улус өөредилге килдизи, ында педкабинет мурнакчы дуржулганы өөреникчилерге тарадыр ажылды чогуур деннелге тургузары чугула. Бир эвес башкы бүрүзү мурнакчыларның дуржулгаларынга даянып алгаш, онаашкан харыысалгалыг хүлээлгезин күүседир дээш кызымак, чаа ёзу-биле чуткулуг ажылдаан болза, чамдык өөреникчилерниң бир класска катап өөренир чоруу турбас ужурлуг.

Ындыг турбуже бирги чартык чылда Өвүрнүң школаларындан 168 өөреникчи багай өөренген. Саглы школазының өөредилгези 10 хуурга баткан. Школа директору эш Мижиттин башкылардан негелдени кошкадып, оларның аразында дуржулга солужулгаларын организаттаайн турганы кончуг шын эвес.

Амгы үеде ийи чылчылар чокка ажылдаар чорук школа бүрүзүнге, башкы бүрүзүнге улуг хүлээлге болур.

Районнуң партия, совет органнары башкыларның харыысалгалыг ажыл-ижинге деткимчени көргүзүп, оларның материалдыг хандырылгазынга хүн бүрү дузалажыр ужурлуг. Ындыг болза-даа райкүүскомнуң улус өөредилге талазы-биле комиссиязы кончуг багай ажылдап турар. Оон даргазы чогум кымыл дээрзин башкылар безин билбес.

Өвүр школаларының башкылар коллективтери өөредилге чылын ийи чылчылар чокка доозар дээш күжениишкинниг ажылдаары чугула.

С. НОРБУ.

Малчыннарга дузаламчы

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурады» колхозунуң бирги болгаш ийиги хойжу бригадаларының мал кыштагладыышкынына артельдиң тудугжу бригадазы боттуг дузаламчыны көргүзүп турар.

Бөлүк тудугжулар эш Р. Очурнуң удуртулгазы-биле хойжу Баян-ооллга бир чуртталга бажыңын тудуп берген. Шаар мал төрүп эгелээни-биле чергелештир хураган доруктурар 2 чылыг кажааны туткан. Оон ынай хойжу Шактар-ооллуң база бир кыштаан ол бригада септеп берген болгаш малчыннарның Кызыл-Хая, Ак-Даг одарларынче орук үндүрер бир далбыйны кылган.

Н. ОЙДУП-ООЛ.

Олчалыг аңнаашкын

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтун эш Хурагандайга баштаткан 6 кижи составтыг аңчы звенозу аңнаыр сезонунда 300 диинни, 13 кишти база өске-даа өлүктү районнуң белеткел конторазынга эккеН дужааган. Звенонун мурнакчы аңчылары П. Фракчаа биле И. Сыныа 2 мыйгакты, 2 эликти, 200 диинни болгаш элээн хей кишти өлүргеН. Ол ийи аңчы ам Хендерге, Могай, Сузугу баштарының тайгаларында аңнап чоруп турар.

Д. ШУЛУУ.

* * *

Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозу бо аңнаыр сезонунда 130 аңчыны 12 бригадага үскеш, тайгаларже аңткарган турган. Колхозтун аңчылары чоокку үеге чедир 625 кишти эккеп киргеш, күрүнеге дужааза чогуур 760 кижин күүседир чыгаан. Колхозтун дуржулгалыг аңчызы К. Сандак чыл санында төрээн колхозунга хей санныг «чымчак алдынны» дужаап келген. Чоокта чаа ол 22 кишти, 2 буурну, 2 хаванны болгаш өске-даа ан-өлүктү эккеН дужааган. Хоочун аңчы ам база катап тайгаже үнүпкен. Төрээн чуртка хей санныг ан-өлүктү киирер дээш социалистиг чарыш колхозчу аңчыларның аразында амгы үеде улам калбарып турар.

А. БАВУУ-ДОРЖУ.

ТҮННЕЛДЕР БОЛГАШ СОРУЛГАЛАР

Бистиң фермавыс коллективи 1962 чылда багай эвес ажылдаан. Инектернин ниити саны өспээн болза-даа 1961 чылда 95.620 кг сүүтү сагган болзувусса 1962 чылда 182.531 кг сүүтү саап алган бис.

«Инектериниң сүүү дылында» дээри-ле шын. Бис чайгы үеде инектеривисти сиген, силос, чарбалай тыртырган тараа-биле пектүр чемгерип турдувус. Оон харыызы кылдыр олар биске хей сүүтү берип турдулар. Ол ышкаш инектеривистин үксаазы база экижип турар. Чыл бүрүде тарып боозадылганы чорудуп турарывыстын түннелинде сүткүр аныак инектер чоорту немежин турар. Эткен чылын безин 30 хире ындыг инектер немешкен.

Бир эвес 1961 чылда инектеривистин барык-ла шуптузун быдаазы-биле эдирип саап турган болзувусса, 1962 чылда оларның 70 хүүзүн хайдактап сагган. Эдирип саар деп чүве билдингир-ле болгай. Чамдык инектер эстиккеш, этпейн-даа баар, черле ынчаш, оон ажылы база улуг, а сүт четче алдынмас. Бо чылын бистер хайдактап саарының экономиктиг ажык-дузазын ханыы-биле билдивис. Бистиң эткен чылын хей сүт саап алганывыстын бир кол чалдагааны мында.

Оон-биле чергелештир саанчыларывыс боттарының ажылынга улам-на мергежип, сүт саалдазын көвудериниге кызымак ажылдаанар. Бир эвес 1961 чылда эки дээн-не саанчы бир инекке онаалштыр мүн килограммдан шоолуг ажырбайн турган болза, 1962 чылда оон хей сүт сагдынган. Чижээ, Сат Чыртаан бодунга быжыглаттынган инектериниң бирээзинден-не 1434 кг сүүтү саап алган. Ол ышкаш Сат Чылбак, Сат Ирина, Сат Наташа оларның көргүзүглери база белик болган.

Мал чемин улам көвудетпишаан, одарны база чеп ажыглаан бис. Чай дургузунда Хайыракан-Баары, Сарыг-Хөлчүк, Бора-Хөл, Кызыл-Эл деп хонаштарга одар солуп, дөрт удаа көшкен бис. Ондар Хола, Донгак Далар-оол олар инектерни суттендир кадарар дээш кончуг кызымак ажылдаанвар.

1963 чылда бистин найыралдыг коллектививис инек бүрүзүнден 1300 кг сүүтү, сүт бүдүрүлгезин ниитизи-биле 2275 центнер чедирер, чүс инекке онаалштыр 95 бызааны менди доруктуруп өстүрер деп хүлээлге аллынган. Ону күүседир төлээде боттандырып чорудар чугула сорулгалар бистин мурнувуста турун турар.

Хамыктың мурнунда, мал чемнериниң сөөртүлгезин шын организаттаар херек. Амгы үеде бисте бо ажыл ындыг-ла эки эвес. Чамдыкта мал чемнери шуут-ла үстүрүнүн кырынга келгилээр. Колхозта 6000 тонна силос белеткеттинген. Ону 12 км черден сөөртүр, а транспорт чедишпейн турар.

Оон-биле чергелештир электрилиг саалла залын дүрген ажыглалга киирери чугула. Бистер бо үеге чедир-ле инектерни хол-биле саап турарывыс четпес. Хол-биле саалданын будүрүкчүлүг эвезин, электрилиг саалданын депшилгелиг ужур-дузазын аас-биле чеже чугаалаар боор. Колхоз баштаар чери эткен чылдын март айда-да ам удавас электрилиг саалла ажыглалче кирер деп аазап турган.

Бо үстүнде ийи айтырыгның талазы-биле колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы биске шиитпирлиг дузаны көргүзери улуу-биле негеттинип турар. А бистин боттарывыстан хамааржыр ажылдарны күжүвүс харамнанмайн турган, кылып аптар бис. Ылангыя тускай эртемниглерниң дузаламчызы-биле инектерни чогуур үеэзинде тарып боозадыр ажылды бодувус боттандырып чорудар бис.

С. ООРЖАК,
Чөөн-Хемчик районда СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтун ферма эргелекчизи.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Шүгүмчүлеп, сүмелеп тур

ШООЧАДА ЧҮҮ БООР...

Үш чыл бурунгаар Чаа-Хөлдүн тараалан Шанчыда № 3 хову бригадазынга чүнар бажын тутканы. Ынчалза-даа ону ажыглаан-даа чүве чок, шоочалап каан. Шооча ам мында үш чыл улаштыр турун келген.

Шанда механизаторлар болгаш совхозтун өске-даа ажылчыннары шупту каттышкаш алды чүс ажыг кижи чурттап турар.

— Чөп кончуг моон душпестей берген шооча боор бо, кадырып каан ширбиил-биле маңаа эът-кешти кадыр кактыныр, чунуп көрген болза за — деп, механизаторлар бот-боттарындан айтыржып чугаалажы берген турар.

— Шоочада чүү боор, бодунун эрге-хүлээлгезин күүседип, «Аъдым демир, бодум демир, кымчым чокка душпес мен» дээр болгай. Хамык ужур бо бистиң «Найырал» совхозтун директору эш Доржулдай, ажылчын комитединиң даргазы эш Кунгаа олардан хамааржыр-дыр ийин. Бо удуртукчулар чоннун амыдыралы дээш сагыш салган болза бо шооча маңаа үргүлчү кайын турар—деп, чамдык кижилерниң ынчаар чугаалажып турары черле чөптүг.

Ыяш, суг чок бе дээрге Шанчыда оон хей чүве чок. Эргим даргалар Доржулдай, Кунгаа Шанчының тараажылары, механизаторлары, малчыннары кажан чунар бажынаар бис?

М. АК-ЛАМА.

ХЕМЧЭЭН АЛЗА

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунуң Бай-Тал школазынга аныктарның кежээки школазын организастап ажыткан. Ол школага 70 ажыг кижи 5 — 10 класстарга өөренири-биле аттарын бижиткеннер.

Кичээлдер декабрьда эгелээн. Баштайгы кичээлдерге он шаа кижи келген. Олар 2 — 3 хүн өөренип турган, база-ла өөренместей бергеннер. Оон бээр-ле ол школа дугайы сураг барган болгаш аныктарның шөлээн артып турары кайгамчык.

Бай-Тал салбырында партия, комсомол эге организациялары ол-бүгү-биле мынчага дээр эптежип олурары алдептиг. Аныктарны школага өөредириниң хемчээн албас болза, болур бе, эргим удуртукчулар.

В. ДАНДАР.

АЙЫТСА ЧОГУУР

Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл эмнелгезинге баштай барган кижи ону чуртталга бажыңы бе, эмнелге чери бе деп ылгап билип аары берге. Оон даштында кандыг-даа бижик чок. Эмнелгенин иштинче кире бээрге, эжиктеринде бижээн кандыг-даа бижик чок: карак, кулак, өкпе дээш янзы-бүрү аарыгларның эмчизинин кайдаазын билип алыры берге. Ол ышкаш эмчилернин кайы хүнде, каш шакта ажылдаар хүн чурумун айытпаан.

Ынчангаш ырак, чооктан келген аарыг кижилер хей черге хей үешак эрттирип, маңаан олурар таварылгалар кайы хей. Эмнелгенин ажылдаар шагын, хүн чурумун айтыры чугула.

Д. ОЧУР-ООЛ.

ЧЕЧЕН чогаалдыг АРЫЫН

ТЫВА ЛИТЕРАТУРАНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНДЕ ЧАА ҮЕ-ЧАДА

Бөгүн Совет Тыванын чогаалчыларының бирги съездизи ажыттынар. Аная тыва литератураның баштайгы чедиишкиннеринин, оон проза, поэзия болгаш драматургия хевирлеринин дугайын болгаш сөөлгү каш чылдар иштинде парлаттынган номнарының дугайын чугаалажыр. Коммунистиг партияның, Совет чазактың баштынчыларының чогаалчылар, чурукчулар, хөгжүмчүлери-биле ужуражып, литератураның болгаш уран чүүлдүн турар черин айтып, чонунга, совет улуска шынчы бараан болурунун чугулазын чогаадыкчы ажылдакчыларның мурнунга улуг сорулга болдуруп турары-биле холбаштыр бистин съездиге болур чугаалажыг ужур-дузалыг болуру билдингир.

Тыва литератураның хөгжүлдези, оон баштайгы номнарын ап көөрге, бисте чугаалажыр солун чогаалдардаа, чугула айтырыглар-даа бар бооп турар. Оларны маная допчулап көргүүп болур бис.

Тыва литературада шүлүк чогаалы, шүлүктер болгаш шүлүглелдер мурнуку хевээр колдап, болунун хөй талаларлыы база амыдыралды бадыткап, Совет Тываның амгы тыныжының шимчээшкинниг аяны болуп турары-биле солун. В. И. Ленинниг ачылыг чаагай номналын хоочун шүлүкчү С. Сарыг-оол мөнге хүнге дөмейлеп, он хүн турда чуртталга кезээде чырык турар, аас-кежиктиг болур дээн. Төрээн чурттун чаражын, оон күүг-күжүн, аная партияның ачызын шүлүкчү Ю. Кюнзегеш мактаан. Чуртталганың аас-кежиктиин, өөрүшкүлүүн ында болуп турар чүве бүрүзүн совет шынныг байдал тургускан дугайын чогаалчы С. Пюрбю бижээн. Совет кижилериниң ажылжи, оларның кылыптар, туттунгур холдары магалыг үүлелерни бүдүрүп турар, олар атомнун ачызы-биле айга-даа чедер деп Б. Хөвенмей бижээн. Юрий Гагаринның, Герман Титовтун дугайында бижип тургаш олла бодалдарны С. Сюрюң-оол бодап турар совет улустун күүзүнүн дугайын, бистиң улустарывыстың тайбыңның хөрээн камгалап турарын, найыралды быжыглап турарын О. Сувакпит ырдап, кижиниң аас-кежиниң дугайында М. Кенин-Лопсан өөрүп, аваларның ажы-төлүнге өөрүшкүзүн Е. Танова алгап турар. Ынактарның ынакшылыңдан Төрээн чурттун хулумзүрүүн А. Даржаа көргүзүп бижээн. С. Молдурганың шүлүктеринде өөрүшкүлүг үн дыңналып турда, М. Өлчей-оолдун шүлүктеринде Төрээн чернин чаражы чуруттунган. Бо-ла сөстерни болгаш домактарны, аяннарны болгаш ырларны Л. Чадамбаның, К. Кудажының, Т. Кызыл-оолдун, А. Хуурактың, С. Тамбаның болгаш өске-даа бистин шүлүкчүлеривистиң чогаалдарындан, номнарындан тып, дыңнап, ырлап болур бис.

Бистиң шүлүк чогаалывыс шак мындыг янзы-бүрү чонунун амыдыралы-биле холбажып, болунун күжүн чыып, доругуп, байлакшып турар болгаш оон үнү улам ыыткыр, бадыткалыг болуп, хөй националдыг совет литератураның иштинче чүткүлүп кирип турар.

Сөөлгү үеде тыва шүлүк чогаалында шүлүглелдер тыптып, элбекшип турарын айытпышаан, тыва шүлүглелдер болгаш шүлүктер орус дылче калбаа-биле очулдуртунуп эгелээни болза бистиң шүлүкчүлеривистиң чогаадыкчы мергежилиниң бедип турарының херечизи болур. Тыва чогаалдарны орус дылга очулдурар ажылды кылып турар А. Пальмахтун, С. Козлованың, Л. Емельяновтун база Москваның М. Жаров, Е. Старинина, М. Скуратов, А. Ойслендер, Г. Ярославцев болгаш өскеда шүлүкчүлернин, чогаалчыларның чогаадылгалыг ажылдарын демдеглээри чугула. Очулдурукчуларның чогаадылгалыг ажылының ачызы-биле бистиң чогаалчыларывыстың чогаалдары орус дылга үнүп, бүгүэвилел номчукчуга чедип турар. С. Сарыг-оолдун, Ю. Кюнзегештин чогаалдары орус дыл кырынга үнүгүлээн. Салчак Токаның «Араттың сөзү» деп чогаалы делегейнин кол-кол 18 дылдарының кырынга парлаттынганын айтырга-ла очулдурар ажылдың ужур-дузазы оон илден боордур.

Бистиң шүлүк чогаалдарывыс ынчаар деппин турары-биле чергелештир, тыва литератураның хөгжүлдезинде өөрүнчүү чүүл болур прозаның сайзырап кел чоруурун демдеглээри чугула бооп турар. Литератураның хөгжүлдезинин чадазын рассказ, тоожу, роман чижектиг улуг хемчээлдиг чогаалдар көргүзер болганда, бо талазы-биле баштайгы чогаалдар болур «Араттың сөзү», «Боттанган күзел», «Белек», «Эргепейнин чугаазы» болгаш өске-даа тоожулар хөй-хөй номчукчуларнын ынак чогаалдары болуп турарынга өөрбес аргажок. Олар болгаш өске-даа ындыг чогаалдар тыва прозаның эгезин салган улуг чогаалдар болур. Бо чогаалдарга немештир сөөлгү чылда үнгүлээн дыка хөй очерктерни, тоожуларны адап болур бис.

Феодалдыг Тыванын үезинде өскүс оолдун түрегделин чугаалап турар «Ангыр-оолдун сактыышкыннары-биле» чергелештир С. Сарыг-оолдун «Амгы үениң кижилери», «Хову кораблиниң капитаны» Совет Тываның сураглыг кижилерин мактап турар. Маная немештир кадарчы дугайында С. Сюрюн-оолдун, Т. Кызыл-оолдунның берге ажылының болгаш чуртталгазының дугайында Л. Чадамбаның «Тайганың оглу» деп чогаалын, республиканың мурнакчыларының дугайында «Бистин чоргаарларывыс» деп ат-биле үнген С. Токаның, С. Сюрюн-оолдун, Т. Кызыл-оолдун, К. Аракчааның болгаш өске-даа авторларның очерктерин болгаш янзы-бүрү аттар-биле солуннарга база тускай номнар кылдыр үнгүлээн хөй-хөй рассказтарны, очерктерни, тоожуларны чугаалап болур бис. Бо чогаалдардан алдарлыг хойжу Кандан Үрүледен эгелээш аныяк үлетпүрүнүн сураглыг шалыпчызы Түмен-Хөөге чедир, хаван ажаакчызы Хайыңдан чолаачы Любкинге чедир, кад шуткукчузу Сандыктан хоочун парлакчы Чи-Шу-лиге чедир, ыяшчы Дазылбайдан бызаңчы Чадамбага чедир сураглыг кижилерни, чеди чылдың планын ажыр күүседири-биле бүгү-ле күштерин, билиглерин үндүрүп ажылдап турар, кызымак күш-ажылы-биле алдаржып турар кижилерни көрүп, оларга чоргаарланып турар бис.

Тыва литератураның амгы хөгжүлдезинде роман чижектиг улуг чогаалдар тыптып эгелеп турарын чугаалаары чугула. Бо талазы-биле М. Кенин-Лопсанның «Чүгүрүк-саралазын», А. Даржаанын «Эрнин эрезин» адавышаан, шуут парлаттынып үнгүлээн М. Пахомовтун «Таңды-Ууланың электеринде» деп тоожузун, Н. Сердобовтун «Чурттанганын үнези» деп романын болгаш өске-даа авторларының үр үе иштинде ажылдап турган бижип үндүрген чогаалдарын айтыры солун бооп турар.

Тыва проза чогаалдары утка, ужур талазы-биле, шүлүк чогаадылгазы-биле бир дөмей, база амгы амыдыралды чырыдып, оон тыныжы-биле тынып, чоннун амыдыралы-биле ынчаар холбажып, өзүп, сайзырап турар. Бо ышкаш шин чогаалын базала ынчаар чугаалап болур. Тыва литератураның шин хевири бодунун тургустунун кээринден тура-ла идеилиг утказы бедик, чоннун амыдыралы-биле үргүлүү харылзаалыг болуп, чогаадылгалыг ажылдарының мурнунда турар сорулгалардан, тыва литератураның шүлүк болгаш проза хевирлери-биле бир дөмей. Оон чогаалдары база-ла тыва номчукчуларның, көрүкчүлернин солун чогаалдары болуп турар.

«Төгүгүр-оол», «Боттанган күзел», «Хайыран-бот» деп шинилер-биле чергелештир В. Көк-оолдун «Чаражын аа!» деп шиизи колхозчу амыдыралдың иштинде болуп турар чаптанчыг таварылганы көргүзүп турар, М. Мунзуктун «Эш директор» деп шиизи амгы көдээ амыдыралга эртем-биле практика аразында болган таварылганы чугаалап турар, К. Сагдының «Кыстың оруу» деп шиизи чассыг өскен төл ажылчы-амыдыралдың ачызында ёзулуг кижи болуп өзе бээрин чугаалап турар. Үстүнде шинилер-биле бир дөмей, чаа амыдыралдың кижилерин, оларның демиселин көргүзүп турар «Сеңээ ырлап берейн», «Сени кайыын-даа бол тып аар мен» чижектиг өскеда шиилерни айтып болур.

Сөөлгү үеде тыва шин чогаалында чаңгыс көжегелиг шиилер тыптып, амыдыралдың янзы-бүрү талаларын чыыдып турар чорук тыва уран чүүлге солун деп демдеглээри чугула болур-дур. «Кожалар», «Ааскежиктиг салчаашкын», «Шылгалда», «Кел дивээн аалчы», «Чандыр таныышкын» болгаш өске-даа чаңгыс көжегелиг шиилер культура бажыңнарының база клубтарның репертуарын арбынчыдарынга дузалыг чогаалдар болур-дур. Чогаалчыларның бо талазы-биле ажылдарын деткиири чугула бооп турар.

Совет Тываның чогаалчыларының бирги съездизинге бистин литературавыстың чамдык чедиишкиннерин мынчаар демдеглээш, оон-биле чергелештир тыва литератураның хөгжүлдезинде, бистин чогаалчыларывыстың чогаадыкчы ажылдарында чамдык четпестерни айтыры база-ла артык эвес.

Бистин чогаалчыларывыстың чогаалдарының хөй кезии Тываның көдээ ажыл-агый ажыл-ишчиларынге турасказттынган. Амыдыралдың оон өске талаларының дугайында чогаалдар эвээш бооп турар. Аныяк үлетпүрүнүн кижилеринин дугайында, тулугжулар болгаш транспортчулар дугайында чогаадылгалар эвээш. Бо байдал тыва литератураның тема талазы-биле чаңгыс талаланчак бооп турарын чугаалап турар. Оон аңгыда, шилип алган теманы кыры-биле көргүзер, ханыладып бодаваан чоруктан тыва литературада темалар үүрмектелип турар чорук база көстүп турар.

Тыва литератураның кол четпестеринин бирээзи чечен мергежилдин айтырыы бооп турар. Бистин чогаалдарывыста солун аажы-чаннар, эрес соруктар, чараш чурумалдар эвээш бооп турар. Бо бүгүнү чечен чогаалдын дылы тургузар ужурлуг. Чогаалдын маадыр бүрүзү боду тускай дылдыг болур. Ол дыл маадырның аажы-чанын илередир, оон кижинин мөзүзү тыптыр. Тыва литературага бо негелделерни чедип аары бистин үргүлчүнүн сорулгавыс бооп турар.

Совет Тываның чогаалчыларының бирги съездизинге үстүнде бүгү айтырыгларны болгаш айыттынган база өске-даа четпестерни чугаалажып, бистин литератураның болгаш уран чүүлдүн мурнунда турар сорулгаларны айтыр. Сорулга билдингир: тыва улустун төөгүзүн, амгы аас-кежиктиг чуртталгазын тургузуп, каастап турар совет кижилернин, оларның ажыл-чорудулгазының болгаш демиселинин, чараш чуртталгазының, тайбыңга ынакшылдыг күзел-чүткүлүүн дугайында хейаът киирикчи чогаалдарны хөй-биле, чечен мергежилдиг кылдыр чогаадып, оон-биле чуртунга, улузунга бараан болур ужурлуг.

О. САГАН-ООЛ,
РСФСР-ниң чогаалчылар эвилелинин Тыва салбырының харысалгалыг секретары.

Чонунга болгаш коммунизмниң хөрээнге бараан болуп, ханы идеялыг, уран-чечени бедик мергежил-биле чогааттынган чогаалдарны тургузарын бистиң Коммунистиг партиявыс чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүн ажылдакчыларының мурнунда салып турар. Чогаадыкчы ажылдакчылар партияның айтыын ёзугаар чонунга, коммунизмниң хөрээнге бараан болуп турарлар.

Чурукта: тыва чогаалчылар, чурукчулар партия ажылдакчылары-биле кады.

Фотозу **Г. СИРОТИННИИ.**

ШОЛБАНЫВЫС

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутады Сарыглар Сүрүнович Доржатка түраскаатты.

Башта кетиен, оңа берген
бөргүнде
Маслолуг холдар изи таңмаланган.
Шырай арның чазык-чаагай,
күдер кара.
Шыңганнарың мөчек-мөчек,
меге-шыырак.
Алдын-Булак ховузунга трактор
мунгаш,
Аңгыс чарып, дүне-хүн чок чоруп
турдун.
Кадыг черни андазыннар
чидиг бизи
Каңдаазынны кескени дег
дилип турду.
Ажыл-ижиң бүдүнгүрүн,
чедиишкинин дөгерезин
Ажылчы чон өөрүп, мактап
бүзүреп тур.
Чончу бүдүш, топтуг, биче
сеткилиңге
Чонун шупту чоргаарланып
ханып туру.
Човаг билбес шалыпчы деп
мактаттырган
Совхозувус орук айтыр шолбаны
сен.
Механиктиң, комбайнның,
тракторнун
Мергежилин холда туткан
сылдызывыс!
Аас-кежик, өөрүшкүлүг
чуртталганы
Аян кииржип, элбекшидер
чаартыкчывыс.
Техниканың чүрээн туткан, бодун
берген
Тергиинннерниң бирээзи сен,
коммунист сен!

А. ДОПЧАА.

Караа-биле көрүп болур

Чалыы Тывам өңгүр чечээ,
Чаагай чемгир тараалары,
Ыраажы өөрүм өткүт үнү,
Ынаам кыстың чазык арны,
Төрээн авам чагыг сөзү
Дөгерези хөрээмде чор...
Кым-даа кижи мээң-биле
Кыдат кызы, Моол оглу
Хөөрежип таныышкаштың
Хөрээм иштин баккылапса,—
Каас, чараш Тыва черни
Караа-биле көрүп болур.

М. ДОРЖУ,
Москвада М. Горький аттыг литература институдунуң студентизи.

НОМЧУКЧУНУҢ СӨЗҮ

Эзп өскен ием болган эргим
чуртум,
Эге шүлүүм сени ырлап, үнүн
тыпкан — деп одуруглар Төрээн
чуртунга ханы ынаан, аная чүрээ-
биле чүм бердингенин илереткен
чымчак, арыг сеткил болза, элээн
каш чылдар бурунгаар шүлүк би-
жип келген база бир хоочун чогаал-
чыларның бирээзи Олег Одербее-
вич Сувакпиттин-дир. Шынап-ла
аңгы-аңгы аргалар-биле бижиттин-
ген найырал болгаш Төрээн чурт
дугайы — оон чогаал ажылында
кол темаларның бирээзи.

Оон «Найырал» деп аттыг чыын-
дызында «Куштуг чон бис», «Чурт-
тап-ла чоруксаар бис», «Бора-хөк-
пештің ыры», «Партияның кыйгы-
рыы-биле» болгаш «Найырал» деп
шүлүктери номчукчу мээн сеткил-
лимге ээн-не таарышкан. Чүге дээ-
рге оларның утказының ханызы,
уран-чечен кылдыныганы сонуургал-
ды хаара тудуп, сеткилди оттуруп
кээр...

А «Чүү-даа чүве өйлүг болгай»
деп шүлүү, шыны херек, номчукчу-
нун сеткилин кандыг-даа хөөнүг
доюлдурбаан. Ында кижини элдеп-
синдирип турар болуушкун арай-ла
бүзүренчиг эвес. Конькилеп турар,
ынакшышкан оол-даа, уруг-даа хө-
лүн эрттир өде-чара, орлан-хортан
кылдыр көргүстүнген. Ол шүлүктүн
эгезинде кышкы кежээнин байда-
лын көргүскен ийи строфа меңээ
чүгээр болган. Оон куду «...дошту
коньки бизи чивеңнедир (?) шыйын
чору» дээн. Дүрген деп утканы
илередир дээш-ле дужа-келбиже чи-
веңнедир шыйып» деп чугаалавас
болгу дег. Азы ол парлалганың ча-
зыы бе? База ында «Шилиндеп»
кыс Сержин» дээнинин бадыткалы
чок болганда, номчукчу оон шилин-
дек, азы шилиндек эвезин канчап
билирил? Бир каш одуругдан уруг
ширинин болгаш оюн-баштаа холуш-
как кижи кылдыр көстүп-даа кээр:
— Садыызынга мени база
Салба шаавыт, сарыым...
«Салба шаавыт» дээрге ойнай-сыл-
дай-даа бол, арай донгун дыныалыр
сөстер-дир. Кээп ушкаш, туруп кел-
ген оолду уруг:
«Эргеледип, бажын суйбап,
Эриндиве ошкай каап...»-даа
турар. Ол дээрге мырыңай чаш
уругларзыг аажылаашкын кылдыр
билдинер ышкажыл. Ук маадырлар
удур-дедир ошкажы каап-ла турар.
Кижи бодаарга ынакшыыры дээрге-
ле сан-түн чок ошкажырында эвес-
ле хире...

Чаа номчугаш «Найыралтын» ав-
тору Олег Сувакпит уругларга-даа,
улугларга-даа элээн хөй улуг, биче
хемчээлдиг солун чогаалдарны ба-
раалгадып турар, ол талазы-биле
кажарап бар чыдар чогаалчы бол-
гай. Ынчангаш мыя хензиг четпес-
тер оон чогаалдарының уг-шиин,
аян-хөөнүн тодарадып черле шыда-
вас...

«Найырал» биле удаа үнген
«Чылгычының хөөмейи» деп база бир
чаа номчугаш көдээде тарай бер-
геш, номчукчуларның сонуургалын
чаалап алы берген. Оон автору Түв-
лүш Кызыл-оол — дээвилеп чу-
гаалаарга, быштак чем үезин ажа
дүжүп чоруур чогаалчы-ла болгай.
Ол хирезинде-ле чогаал ажылының
бедининче чедериниң сорулгазын са-
лып алган чалгынын чедиишкинниг,
шудургу херип, ол бедикче түткүп
бар чыдар. Бо чыындыда кирген шү-
лүктерниң хөй кезиин тайбың күш-
ажылчы кижилерге турасказттган.
Дыка хөй шүлүктерни сонуургап
номчудум. Маадырның иштики са-
гыш-сеткилин ажыдарын оралдаш-
кан одуруглар эвээш эвес. «Чыл-
гычының хөөмейи» деп шүлүктү
чижеглеп болур. «Мойканың эринде
бир бажың» деп шүлүктен чаңгыс-ла строфаны көре кааптаал:

Шүлүкчү бо сандайымда
олурган дег,
Чүглүг үжүү саазында
хылыраан дег,
Бирде-бирде бодап кээрге,
мурнувуста,
Бистиң-биле чугаалажып
турган-даа дег.

Көрүкчүнүн сеткил-дойлуушкуну,
бот-сеткишкини мерген улуг шү-
лүкчүге кончуг эргим хамаарылга-
зы мында илереттинген.

«Үнүп келем, үткүп алыйн» деп
шүлүкте:

Кажаа-херим дыдыын өттүр
Карактарым хере көргеш,
Көжегелиг соңган өттүр
Хөлегенге чанып тур мен —

дээн одуругларны номчуптарга, сак-
тырга-ла уругнун шимчээшкин бү-
рүзүн эдерти көрүп, ынакшылы
күштүг болгаш тынар-тынмас ма-
нагзының турган ышкаш...

«Кээргел-чоктар» деп сатиралыг
шүлүкте бойдустун байлаан үргедек-
сээр ийи-чаңгыс тенекпейлер-биле
демиселди чорударын кыйгырган.
Ында:

Ханы кезе ойган черден
Хадың чулуу сыстып үнгеш,
Карак чажы төгүлгеп дег
Кара черже дамдылап тур —

деп, одуруглар чаягаар-ла ханы
кээргелди, улуг хараадалды болду-
ра бээр.

«Халажып келген оол» деп аттыг
бөлүк шүлүктер «Коммунистиг ёзу-
биле чурттаар, ажылдаар» деп, кый-
гырыгга бүрүн дүгжүп турар бол-
таш көдээнин амыдырал-чуртталга-
зында шапкын чаартылгаларны кө-
рүскен эки чогаалдар. Ынчалза-даа
«Фермада» деп шүлүкте мындыг
эпчок одуруглар бар.

Манчаң деп бир таныыры кыс
«Манган-актан» сагган сүдүн
Үчүткикке дужаап тура

Уруг (?) оолду эскерип каан.
Мону шөе бижип номчуур болза
мындыг ышкажыл: «таныыры кыс
уруг (?) оолду эскерип каан.

Бот хууда сонуургалым-биле ап
көөрге «Черзи ашак», «Невалын
эринге», «Сылдызым», «Ыяштаан
оолак», «Чаашкын», «Ангырбан»
болгаш чижек ап тургулааным шү-
лүктер черле эки...

Бо дээрге рецензия эвес, аная-ла
номчукчунун ол чаа номнарга
хамаарылгазы болгаш үнелели-дир.

К. ЭКЕР-ООЛ.

ӨҢНҮК

Кижилериң кандыызын-даа
Хирезинче ылгап келир,
Өңнүк дээрге — магалыг сөс,
Өртээ турбас—үнелиг сөс.

Эрттинмес дээн бергелерге
Эмеглешкеш дескетпес-даа,
Чемдик-тудуу оруктарга,
Четтинишкеш торулбас-даа.

Чурттаалгага чүү-даа болур:
Сагыш-сеткил салдынып боор.
Сургаалын бээр, чүрээ эриг
Шак ол өңнүүң мурнаан турар.

Ынчалза-даа чажыргаш чоор,
Өөдежоктар мындыг болур:
Ынча-мынча келдеш кыныа,
Өскээр көрнүр, хүнүн бодаар,

Ийи дашка араганы
Ижипкенде «өңнүк бис» деп
Хөөрээрлер база турар,
Көвүк ышкаш хоозун сөс-түр.

Өңнүк дээрге арыг, чаагай
Медерелге тыптыр чүве.
Өңнүктериниң шынчы чоруу
Бергелерге көстүр чүве.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ХОЛ ШАГЫ

(ЧЕЧЕН ЧУГАА)

Өөредилге чылы доосту бергенде, Хөлчүк-Бажы школазының сес-ки классчызы Монгуш-оол Кызыл хоорайга, акызының бажыныңга, кезек турар дээш чедип келген. Акызының квартиразы хоорай үстүү чарыында ийи-ийи каът дөмей бажыннарның бирээзинин ийиги каъдында.

Бир-ле каан хүндус кудумчу талазында улуг өрээлдин соңгазын ажыдып алгаш, кудумчуну өөр-куду маңнашкан кызыл-ала, ногаан-ала автобустарны, янзы-бүрү чараш чыаанларны сонуургап каап, «Ангыр-оолдун тоожузун» номчуп олурган. Бир бөлүктү номчуп дооскаш, дашкаар көрүп олурарга, хөлээзининг кудумчунун ындыы чарыында шыкта ак-көк платьелиг бир-ле аныяк уруг черде чүве-ле дилегзинип, ыңай-бээр базып турарын Монгуш-оол эскерип каан. Ол уругнун бир-ле чүве чидиргени черле илден. Көрүп олурарга ол уруг чүү-даа тыппайн, багаай базып чорупкан.

Ынчап олура чеңгезинин кухнядан чедип келгенин эскербээн.

— Ам база номчуттунгаш олуруп алдын бе, оол? — деп, чеңгезинин ширинин сөстери ону сырбаш кылдыр сүртедипкен.

— Бо номнуң солуну аажок боорга, көрүп олур мен, чеңгей — деп, чугаалааш, оол туруп кээп-тир.

Чеңгезин көөрге, куу-шокар хылыргай чуга тонун кедип, эрнин кызыдыр будуттунуп, арнын куурартыр чагдынып алган турган.

— Алды шакта уруглар садында дунманны эккээр сен. Шак эрттир номчуттунуп кааптын, халак, оол. Ногаан сакпында мүн барын акын кээрге чугаалаар сен. Электри плитазынга чүве чылытпас сен, бо айда эмин эрттир кыпсын кааткан-дыр силер. Хлебтен садып аар сен, стол кырында көпеектер салып каан мен.

— Чаа, чеңгей — деп, оол чугаалааш, номун уламчылаарынга белеткени берген.

— Ном номчааш эрттир олуруп кааптын халак, оол — деп, чеңгези ыыткыр катаптааш, долан-далан кылдыр базып үнүпкен.

Монгуш-оол улууг тынгаш, «кижини дулей чүве ышкаш алгырып чугаалаар, чеңгем дыка-ла каржы кижи-дирем»—деп бодап артып калган.

Шынап-ла Монгуш-оол ном номчуурунга дыка-ла ынак. Номчуй бергенде, кулаанга безин чүве дыңналбастай бергензиг апаар. База бир бөлүктү номчааш, ында бижээн коргунчуг-даа болуушкуннарның дугайын катап боданып, соңгаже көрүп олура хлеб садар шагы чеде бергенин сактып каан.

Номунун чедир номчаан чериниң бир саазынының азыын сый тудуп салып кааш, кухняга чеде берген. Стол кырында чыткан чес көпеектерни санап көөрге, он алды-ла көпеек бооп-тур. Оол ону алгаш, кудумчуга үнүп келген.

Ишкээр шыкче оол көргеш, демги уругнун дилегзинин базып турганын сактып кээп-тир. Чүнү дилеп турган уруг боор дээш, оон кылаштан турган черинге чеде бергеш, ыңай-бээр дилегзинип көргүлээн, чүве-даа көзүлбес. Ол-ла ынчап базып турган, сиген аразында бир-ле чүве кылаш кылганын көрүп каан. Топтап көөрге, бичии төгерик алдын шак болган. Шакты сонуургап, холунга баглап алгаш, кезек боданып турган: «Чүү-ле уругнун шагы ирги? Хөөкүй дыка-ла хомудаан боор. Чедирип бээр дээрге, ону кижи таныыр эвес. Канчаар чоор?» Шакты билектен чежип, кармактап алган. Ол уруг катап чедип кээр ирги бе дээш элээн манагзынып, ыңай-бээр кылаштагылаан-даа. Элээн үр болу бергенин эскерип кааш, далажы берген. Хлеб садарын озалдадып кагзымза, чеңгем база чемелээр ийнен дээш, дүрген-дүрген базып чорупкан. Ол чораан, шакты канчаарын дыка-ла боданып, ак-көк платьелиг уругну кудумчуга-даа, садыга-даа көрүзүнүп чораан.

Кежээ акызы, чеңгези чедип кээрге:

— Шагдаа чери кайдал? — деп айтырган.

— Канчаарын ол? — деп, акызы айтырарга:

— Херек бар апаарды — деп, оол харыылаан.

— Кандыг херектиг апаардың? — деп, чеңгези сиңнигип айтырган.

Монгуш-оол шактын дугайын чугаалаксаваза-даа, чеңгезинин ону ыаавыла сөглеттиреринин болааш, чугаалапкан:

— Бир уруг шагын чидиргендир.

— Ол сеңээ хамаан бе. Азы ол шакты тып алдын бе? — деп, чеңгези сиңнигип-ле кээп-тир. Оол-даа чеңгезинин ыйыдарынга шыдашпайн, карманындан шакты уштуп келген.

— Каям — дээш, чеңгези шакты оолдун холундан барык-ла ушта тыртып алган. — Мону шагдаа черинге дужаарың ол бе? Орук олчазын ынчанмас чоор. Кымга-даа чугаалава.

— Ынчап... — деп, акызы бир-ле чүве чугаалаксаан.

— Ынчап-анчап деп чүнүл — дээш, ашаанга чүве-даа чугаалаттырбайн, шакты шкавынын хааржаанче супкан.

Бир катап угбазы магазиннеп чораан, чээрби беш тудуш рубль чидириптерге, ону авазынын хүнү бадыр, кежээ дургу кончуп келгенин сагынгаш, ак-көк платьелиг уругнун авазы база-ла ынчаар уруун кончуп тур боор деп-даа бодап, ачазы черден фотоаппарат тып алгаш, ону шагдаа черинге чедирип бергенин-даа сактып, хөй-ле чүве боданып кежээлээн.

Эртен шайлап олура:

— Ол уругнун шагын, хөөкүйну аа, чеңгей — деп, Монгуш-оол шыдашпайн диттип чугаалаан.

— Ол дугайында чүнү-даа ыыттава дижик мен — дээш, чеңгези караан чидидир көрнүрге, Монгуш-оол чүнү-даа чугаалавайн барган.

Шагдааның начальниги бир шагдаа кыйгырып келгеш:

— Дүүнгү уругну утпаан боор сен аа, шагын чидирген уругну? — деп айтырган.

— Кайын уттур ийик мен. Студент уруг-ла болгай — деп, шагдаа харыылаан.

— Ынчаарга мындыг-дыр, эш Васильев, бо оол шак тып алгандыр. Ону хүлээп алгаш, ол уругже телефоннап, дыңнат — дээш, Монгуш-оолду шагдаага начальник таныштырган.

Васильев шакты топтап көргеш, мынча дээн:

— Ол уругнун чугаалааны-ла хевээр-дир.

Оолдун фамилиязын, адын, харын, өөренип турар школазын, Кызылда турар бажынын шагдаа айтырып алгаш:

— Эрес ар-дир сен, четтирдивис — дээш, Монгуш-оолдун холун шагдаа туткан.

Монгуш-оол чанып чоруп ора «Менден элээн хөй чүве айтырган, бижип алыр, ону чоор улус боор» деп боданган. «Үүлгеткен хөрээн» бодааш Монгуш-оол бирде чоргаарланып-даа, бирде сестип-даа чоруп орган. Ынчалза-даа хөректе аар чүве чок, боду чиик чүве дег апарган. «Акымдан акшадан алгаш, чана берейн адырам» деп бодап чораан.

Эртенгиниң сес шакта чоруур автобустун биледин садып алгаш кээрге, акызы салын чүлээн, а чеңгези кухняда чем кылып турган.

Эжикте чинге үннүг кижи чөпшээрел айтырза-ла, Монгуш-оол көөрге, ак-көк платьелиг аныяк уруг кирип кээп-тир. Монгуш-оолдун арны изиш дээн.

— Монгуш-оол Ондар мында чурттап турар ирги бе? — деп, ол уруг айтырган.

«Бидвейн турда чоруптар деп бодаан кижи болгай мен. Хамык чүвени сандарадыры ол-дур аа, моон» деп Монгуш-оол бодааш, аймаарай берген турган.

— Мында ийин. Канчаарынар ол? — деп акызы айтырган. Ол аразында оолдун чеңгези кухнядан үнүп келген.

— Монгуш-оол сен бе, дунмам — деп, уруг айтырарга:

— Ол-ла-дыр, чүү болган? — деп, чеңгези киржи берген. Монгуш-оол ыыттавайн турган.

— Улуу-биле четтирдим, дунмам. Менээ ең-не үнелиг шак чүве. Фестивальга киришкеш, шаннаткан шагым чүве — дээш, Монгуш-оолга кылын ном тудускан.

— Силерге база улуу-биле четтирдим, ак-сеткилдиг өг-буле-дир силер — деп, уруг өөрээнинден үнү сиринейнип чугаалаан.

Оолдун акы, чеңгези баштай чүвенин аайын тыппайн турган. Ынчалза-даа чеңгезинин хорадаан шырайы дораан-на илден апарганын оол эскерип каан.

Ак-көк платьелиг уруг үне берген соонда, чеңгезинин арны хуулуп, кончуттунуп-ла эгелээн.

— Кижиниң шкавын үжеп турар оолул бо. Ыядыр арын чок үренил мон — дээн сөстер чыккынайнып-ла турган.

— Сокса — деп, акызы хоруурга:

— Сен база... Сен база ындыг сен харын. Мени оорлап турда, мен ыыттавас кижи мен бе. Амыр-дыр харын — деп, улам-на кончуттунган.

— Чүнү оорлапкан оол чүвел. Орталан, Айлынмаа, сен. Чөптүг чүве кылган школачы-дыр — деп, акызының сөстери Монгуш-оолду дидимнендирипкен.

— Эртен чана бээр мен, чеңгей. Автобус биледин садып алган мен — деп, оол чугаалааш, диванга олуруп алган. Ол аразында кухняда хайындырган сүттүң ажа хөөрей бергенин дыңнан кааш, чеңгези кончуттунмушаан ынаар чоруй барган.

Монгуш-оол демги уругнуң берген номун ам-на көре берген. Н. Островскийниң «Кан канчаар катканыл» деп номунун даштыкы кылын кадын ажыдыптарга автоүжүк-биле мынчаар бижип каан болган:

«Ынак дунмам Монгуш-оол. Улуу-биле өөрүп четтирдим. Өөрүшкүмну илередир сөс безин тыппайн, бо номда бижиттинген ең-не эки сөстер сеңээ хамаарышсын дээш, мыя бо белекчигешти сеңээ туттум.

Студент Валя ДОНГАК».

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Революциянын талазынче кирген

КАИР. (СЭТА). Боо-чепсектиг 30 саудчу солдаттар йемен кызыгаарже үнгеш, Йемен араб республиканын чөөн талазы кызыгаарын камгалап турган шериг кезектериниң командылалынга дүжүп берген.

МЕН агентилелдиң корреспондентизиниң Санадан дамчыдып турарыбиле алырга, «йемен революцияга согуушкун таварыштырар дээн Саудтуң болгаш Хусейнниң оралдажыышкынарынга удур, йемен акыдүүмалары-биле кады демисежир» дээш йемен армияга каттыжарын чепшээрээрин солдаттар дилээн.

Чомбе дүжүп берген

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң шериглериниң Колвезияже — катанга чарылдырыкчыларның хартаачызының сөлгү быжыглал черинче «тайбың киреринин» дугайында КНО-нуң төлөлекчилери биле катанга «президент» Чомбенин аразында дүржүлгага Элизабетвильге ат салган.

Ат салган дугуржулганы ёзугаар КНО-нуң шериглери Колвезияже чоруптар болгаш хоорайже «тайбын киреринде» январь 21-де доозар деп, КНО-нуң штаб-квартиразының төлөлекчизи дыңнаткан.

КНО-нуң шериглериниң Колвезияже тайбын киреринин, а ол ышкаш ук херекке хамаарышкан эрге-чаргыгаларның база Катанга жандармериязының кады ажылдажылгазының «эргежок чугула үре-түннелдиг хемчегларын алырын» Чомбе КНО-нуң шериглериниң командылалынга аазаан. Чогуур айтыышкыннарны бээрин болгаш Колвезияның база оон чоок-кавызында черлериң чурттакчыларынга кыйгырыгны үндүрерин ол аазаан.

Ынчаарга КНО-нуң шериглери оон орнунга Катанга жандармериязының хууда составының бүрүн айыыл чок чоруун хандырар болган. Дугуржулганың негелделерин ёзугаар алырга, Чомбениң жандармнарын туттурган шериглер деп санавас болгаш тудуп хоругдавас болуп турар. Оларның шериг хевин эдилээр эргези хевээр артар. Чомбенин боду чепсектиг камгалалдыг болур эргени ажыглаар апаар. Жандармнарның дүжаар шериг чепсээн хүлээп алырын КНО-нуң шериглериниң ниити контролю-биле жандармериянын тускай кезээнге дагзыр.

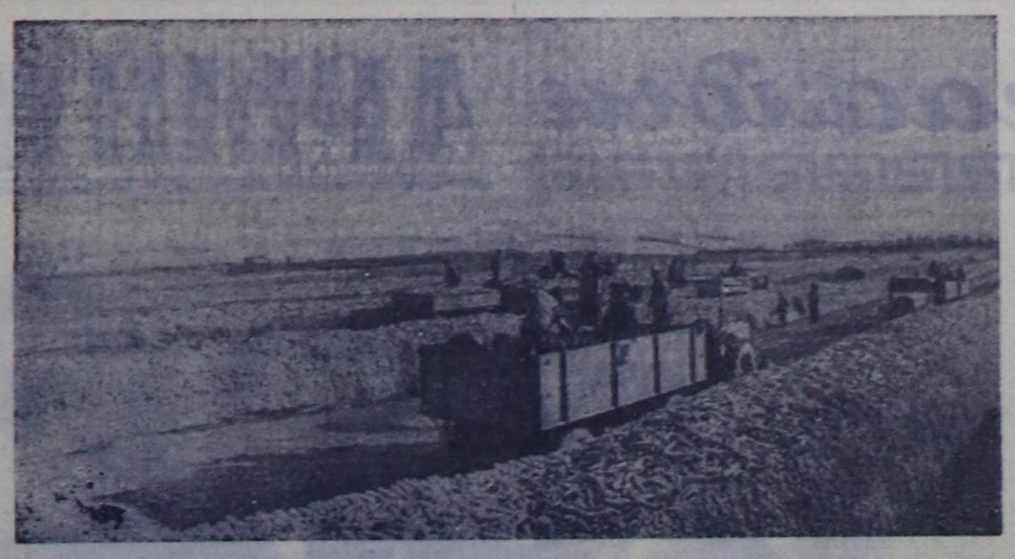

Румын Улус Республикада кукурузаның тарылга шөлү чыл келген тудум-на калбарып турар. Эрткен чылын кукурузаны 3,5 миллион гектар хире шөлге тараан турган. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери кукурузаның кандаашкынынга туруштут, үнелиг чаа сорттарын тургузуп, хөрзүнүү ажылдап кылырының болгаш чемишчидилгелерни төгериниң чаа агротехниктиг аргаларын чогаадып турарлар.

ЧУРУКТА: Бакеу областың Май 8-зи аттыг коллективтиг көдээ ажыл-агыйда чыып алган кукурузаның байлак дүжүдү.

Фото Аджерпресс—СЭТА-ныы.

ГСЧП-ниң VI съездизинде

БЕРЛИН. (СЭТА). Январь 18-те болган кежээки хуралга Вальтер Ульбрихт түңнел чүве чугаалаан.

Съездиге Н. С. Хрущевтин чугаалаан чугаазы бүгү социалистиг чурттарга оларның тайбын болгаш депшилге дээш, чепсеглениишкинни дүжүрери дээш, Германия-биле тайбын керээзин чарары дээш демиселинге онза чугула ужур-дузалыг болуп турарын В. Ульбрихт демдеглээн.

Кол түүл болза тайбын дээш демисел болур дугайында Н. С. Хрущевтуң медеглелин съезд бүрүң-биле деткип турар дээрзин ол чугаалаан. Тайбыңның бо чайгылыш чок политиказын ГДР-ге социализмни калбаа-биле тургузарының үезинде чайгылыш чокка үргүлчүлээр бис деп В. Ульбрихт демдеглээн.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында эң-не сыгый найырал турып турар. Марксизм-ленинизмге үндезилеттинген ол дайынчы найыралды моон-даа соңгаар быжыглаар бис деп В. Ульбрихт медеглээн.

Герман айтырыын тайбын таарыштыр шиитпирлээринге хамаарыштыр ГСЧП ТК-ның бирги секретарының айытканы түл дээрге, харылзааларны чогумчудар соруга-биле ийи герман күрүнелериниң аразынга чугаалажыышкыннарны чорудары эргежок чугула.

Улуг көдүрүлүшкүнүң байдалында съезд Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң отчёдун болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёдун, эш Вальтер Ульбрихтин «Социализмнин программазы болгаш Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының төөгүлүг соругазы» деп илеткелин чаңгыс үн-биле түүлдүгзүнүн хүлээп алган.

ГДР-ге социализмни калбаа-биле тургузарының программазын чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Алдарлыг хүн

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус бодунуң төөгүзүнде кайгамчыктыг хүннү — ВДР-ни Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттарының хүлээп көргенинин база акы-дүңмалышкы улустарының улуг өг-бүлезинге ВДР-нин киргенинин 13 чыл болган оюн калбаа-биле демдеглеп турар.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның талазындан 1950 чылдың январьда ВДР-ни тускай догуннаан күрүне кылдыр албан хуузу-биле хүлээп көрген чорук хамаарышпас чорук дээш бистин демиселивиске күчүлүг деткимче болган болгаш бистин чуртувустун даштыкы харылзааларын калбартырынга база делегей ареназынга оон ат-алдарын улгаттырарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан деп, даштыкы херектер министри Уңг Ван Кҳьем «Нян зан» солунга бижээн.

Бистиң даштыкы политиказыстың кол сорулгазы болза акы-дүңма социалистиг чурттар-биле найыралдыг харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы быжыглаары база калбартыры, социалистиг лагерьнин эвилелин база чаңгыс эвин быжыглаары болуп келген болгаш болуп-даа турар деп. Уңг Ван Кҳьем бижээн.

Герман айтырыынга Совет чазактың болгаш ГДР-нин чазаанын туружун, чепсеглениишкинни дүжүреринин база ядролуг шенелделерни хорудаарының айтырыгларының талазы-биле Совет чазактын санаалдарын, а ол ышкаш бүгү-ниити тайбыңны камгалаарынче, Кубаның тускай догуннаашкынын болгаш оон революстуг чаалап алыышкыннарын камгалаарынче угланган оон кошкаш дивес күжениишкиннерин вьетнам улус болгаш ВДР-ниң чазаа бүрүкү-биле деткип турар деп, үүлде чугаалап турар.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ ШУГУМУ-БИЛЕ

Адын сыкпазын, ам-даа сайзыратсын

СЦЕНА АЖЫТТЫНГАН

— Жданов аттыг колхозта көдээ клубтуң бот-тывынгыр уран үүл коллективинден «Дээн-дээн» деп, тыва улустуң ырызын ырлап күүседир-дир!

Чарлакчының ынча дээнин дыңнаш, чамдык көрүкчүлер: —«Дээн-дээнни» чеже дыңнаар боор, билбес кижи бар эвес аан» деп, чөгенип, боданып олурдулар-даа ыйнаан. Чок, ол дээрге ол ырны аңаа-ла ырлап каары эвес, а ырлажып турда, оларның мурнунга ийи кыс танцылап, ийи өөл девип, хүрежип турар кылдыр таарыштырган. Бо дээрге ыр көрүкчүнүң сеткил-сагыжынга чоок, билдингир болзун дээш хереглээн чогаадыкчы арга-дыр.

Улуг-Хем районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчыларының чөвүлел хуралының соонда, районнуң бот-тывынгыр коллективтириниң эң дээре талантылыгларының концертин Жданов аттыг колхозтуң клуб эргелекчизи Байыр-оол Чодураага баштаткан коллективиниң ооллар, кыстары ынчаар эгелээн. Олар бүгү концерти удуртун башкарар эргени алганнар.

Бо концертке кол черни олар чүге эзлей бергеннерил? Маңаа хөй тайылбыр негеттинмес: ол колхозта көдээ клубтун, школа директору эш Бавуу-Сюрюнге удуртқан интеллигенциялар совединиң хөй-ниитиге даянган үлегерлиг ажылын бистиң республикада кым билбес боор.

Борта ол найыралдыг коллективтиң кежигүнү — колхозчу Ыдым Дадар-оол-биле таныжа кааптаал. Ол ырлап, танцылап, шүлүктеп, шоодуг, дузаашкын чугаалап, музыкага ойнап, конферансье болуп-даа билир. Концерт программазын тургузарынга саналын киирип, көдээ клубтун бүгү-ле ажыл-херээнге улуг сонуургал-биле киржип турар. Мурнунда концертке-даа шоолуг киржип чорбаан, «билдинмес» диртип чораан аныяк эр ам республиканың ат-сураглыг көдээ клувунда бот-тывынгыр уран үүл коллективиниң мурнакчыларының бирээзи апаргаы ол-дур!

Ыдым Дадар-оол болгаш оон эш-өөрлери Ондар Энте-Маадыр, Долаан Опук-оол, Анай Серенмаа ышкаштар чүгле бо колхозта эвес, а районнуң өске-даа колхоз, совхозтарында база-ла көвүдеп турар. Оларның ачызында, Улуг-Хемнин Культура албан черлеринде хөй-ниитинин шугуму-биле ажылдаар чорук, культура-чырыдыышкын албан черлерин эргелеп башкарарын ажылчы чоннарның хөй-ниити организацияларының эргелинге шилчидер ажыл, республиканың өске районнарынга бодаарга, оон эки шынарлыг чоруп турар.

ОРГАНИЗАКЧЫ КҮШ. Жданов аттыг колхозтуң агроному Ондар, Баян-Кол школазының башкызы Сат Сорук, Арыскан школазының директору Николай Комбуй-оол, районнуң ажаалга кассазының эргелекчизи Николай Некрасов, Баян-Колда Кол Галина, Эйлиг-Хемде Александра Көк, Осур Кызыл-оол, Тамара Кырлыг-Кара, Хайыраканда Валентина Дамдын-оол, Соня Ёндан, Ак-Туругда Амбар Даржай, Валентина Власова болгаш өскелер-даа—бот-тывынгыр уран үүл бөлүгүмнериниң мергежилдиг удуртқучулары бо-дур. Олар бөлүгүмнериң киржикчилерин неделя санында чыып, чаа-чаа ырыларны, танцыларны, шиилерни өөредип, белеткенин, а оон соонда концерттерге ойнап, көрүкчүлерниң сеткил-сагыжын өөрүшкү, сонуургал-биле хайыктырып турарлар. Олар—организакчы күш-түр.

Эйлиг-Хем көдээ клувунуң (эргелекчизи Ховалыг Билчиир-оол) ажылы сөлгү үеде эзлээн экижээн. Эш Билчиир-оол аңаа ажылдап кирерде, баштай музыкага ойнап билбес, клуб ажылын таарыштыр удуртуп шыдавас турган, ынчалзажок ол көдээ клубтуң ажылын экижидер деп сорулга салгаш, сөглээн сөзүнге ээ болган. Чеди кижи составтыг клуб соведи тус-тус хүлээлгелиг ажылдап турар, башкылар Александра Көк, Үнүкей Эзир, Вера Биче-оол, Дамба-Сүрүн Чинчи, колхозчу аныяктар Сандаков Кан-оол, Осур Кызыл-оолында клуб совединиң янзы-бүрү ажылынга, чижээ, бөлүгүмнерни удуртурунга, концерттер организаттаарынга, партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаарынга ядепкейлиг киржип турарлар.

КЫМНЫН ҮЛУГ-ХУУЗУЛ? Сценага аныяк эр үнүп келгеш, баштай скрипкага, оон соонда баянга кайгамчык-ла ойнаап барган. Ол—Чаа-Хөл суурда Шербицкий-дир. Оон концертке ойнаары холуг чок, черле эки болган, ийе, ындыг талантылыглар биске херек, ынчалза-даа Шербицкийнин аажы-чанынга таарзынмайн олурганнар залга хөй болган. Чүге? Шербицкий Чаа-Хөлдүң Культура бажыңының директору болуп ажылдап тура, ажылга ээ-харыысалга чокталып, штаттыг ажылдакчыларын чылдаглап, чокка ажылдан үндүрүп, оларны дорамчылап, боду мергежилдиг баянист хирезинде-ле: «Биске ыяавыла баянист херек, мен директор-дур мен» деп, хөй удаа могаттынып турган, ук ажылындан үндүрткен. Эш Щербицкий, силерниң арын-нүүрүңер кайыл, чонга ойнап бээри кымның үлгүхүүзу деп бодаар силер?

Шагаан-Арыг Культура бажыңының директору эш Тупикин хөй-ниитинің күүзүнге даянмайн, чүгле «бодум-на, бодум...» дээр хөөнге алзыпкан. Мында бот-тывынгыр уран үүл бөлүгүмнеринде каш-ла саныг киржикчилер бар, Культура бажыңының ажылын хөй-ниитинин шугуму-биле эргелеп башкарырынга ажылчы чонну кириштирерин организаставайн турар. 1960 чылда Культура бажыңынга садып алган үрер хөгжүм херекселдери үш чыл иштинде ажыглал чок чыдып келген.

Районда бо ийи культура бажыңнарының ажылы мыңдыг сандарай турда, райкүүскомнуң культура килдизи (эргелекчизи эш Шивит) оларга ёзулуг дуза чедирбейн келген. Районнуң Культура бажыны — көдээ клубтарның кол даяныр чери, культура-массалыг, организастыг ажылдарны чорударынга оларның үлегер алыр төвү болур дээрзин уттуп болбас ужурлуг.

ФЕДЯЩЕВТИН МЕТОДУ ДЕП ЧҮЛ? Бо чылдың эгезинден бээр районнуң кинемеханиктери Красноярск крайның Тогучинск районда киномеханик эш Федящевтин бригадалыг методу ёзугаар ажылдан эгелээн. Оон сорулгазы мыңдыг: бот-боттарынга чоок турар киноустановкаларының ажылдакчылары аразында харылзаажып, киноаппаратураларын ажыглаарын кады өөренип, дүржулгазын солчуп, биле-демниг ажылдаар, оларны дүржулгалыг киномеханик удуртур. Ам районда ындыг 6 бригадалар тургустунган.

Торгалыг суурда киноустановка (эргелекчизи эш Черноусов) эрткен чылын кино көрүлдезинин планын сеанстың, көрүкчүлерниң, акша чыылдазының талазы-биле ырак ажыр күүсеткен. Ол, кинофильмнерни эки шынарлыг үндүрүп, кинобудканы арыг-шевер тургузуп, фильмнерни камныг эдилеп турар. Эш Черноусов Торгалыг суурга киномеханиктер курузун организастаан. Хөй-ниитичи киноорганизакчылар Шивит Шир-оол, Владимир Харюшин, Н. Карась болгаш өскелерниңдээ киржилгези-биле фильмнерни өй-шаанда чарлап, оларның ужуруткалын көрүкчүге тайылбырлап берип турар.

1962 чылда алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен Хайыракан киноустановказы (эргелекчизи эш Бодап) көрүкчүлер-биле харылзааны быжыг тудуп, «кинону—кижи бүрүзүнге» деп сорулганы салгаш, ажылдан эгелээн.

Районнуң киноустановкаларының ажылдакчылары эрткен чылда алган социалистиг хүлээлгелерин ноябрь 30-де ажыр күүсеткен. 6205 киносеансыларны көргүзер турган, 7033-түү көргүскен. Ам кино установка санында-ла киноорганизакчылар бөлүү тургустунган (амгы үеде республикада 184 киноорганизакчылар бар, оларның элээн хөйү бо районда), чеди киноустановкалар ам ийи-ийи аппараттар-биле хандырынган. Культура килдизинин чанында хөй-ниитичи инспекторлар бөлүү районга кино көргүзүлгезинин ажылын өй-өйдеп хынап, оон түннелдерин бөлүктүн хуралдарынга чугаалажып турар. Хөй-ниитичи инспекторлар эштер Степаненко, Ножкин, Букатов, Кукарин олар көдээ киномеханиктерге, мотористерге практиктиг дузаны чедирип, кызымаккай ажылдан келгеннер.

ПОМНУ—КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ. «Чуртта библиотека ажылынын байдалдары болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докладалын районнуң хөй-хөй библиотека ажылдакчылары бодунуң ажылынга удуртулга болдуруп турар. Эрткен чылын районга бир номчукчу 11-ном номчаан. Малчыннарга болгаш хову ажылынын ажылдакчыларынга номнар чедирип бээр 64 көжер библиотекажыгаштар бар, оларны комсомолчулар болгаш аныяктар боттарының бот-идепкейи-биле чедирип берип турарлар.

Сөөлгү каш чылдардан бээр Ак-Туруг көдээ библиотеказының (эргелекчизи эш Жукова) ат-сураа республикага калбарып келген. Ам харын-даа оон-биле деннежип болур эки ажылдыг библиотекалар Чаа-Хөл, Торгалыг суурларда бар апаргаан. Оларның ажылында чаа, солун үүл болза, библиотекаларга номну эмге-секелиг тургузарынга, номну шилип бээринге, улустуң номну канчаар номчуп турарын хынаарынга, тематиктиг кежээлер организастаарынга он-он активчилерниң киржип турарында.

Эрткен чылдан бээр районга үш библиотека хөй-ниитинин шугуму-биле ажылдап эгелээн. Бо чылын ындыг библиотекалар Кара-Талга (Баян-Кол), Кожайга, Хөлчүктүгге тургустукар.

Көдээ библиотекаларның ажылында ындыг көскү чедиишкиннер бар турда, район библиотеказы (эргелекчизи эш Соколова) оларга үлегер көргүзериниң улуу, харын библиотеказының ажылын эде тургуспайн, эргижиреэн арга-биле ажылдап турар, библиотека соведин ам-даа тургуспаан. Олутпай-шүшпен ажылдап турары дээш ону чөвүлел хуралга шынгыы шугумчүлээри черле чөптүг.

ОРАН-СУУРНУ ЭКИЖИДЕР. Районнуң культура ажылдакчыларының хуралынга чамдык көдээ клубтарның, библиотекаларның бичии бажыңнарда турарын, чамдыктарының багай хандыртынганын санал бергеннер чүге хөй удаа чугаалап турганнарыл? Ол таварылга эвес. «Улуг-Хая» совхозтуң дөрт клувунуң үжү кышкы байдалга ажылдаар аргажок: септеттинмээн, соок. Районда 16 библиотекалардан чүгле 4 библиотека эки шынарлыг бажыннар-биле хандыртынган, а артканнарының хөй кезиин үрде туткан болгаш, ам чоннуң өзүп орар негелдезинге дүүшпейн турар. Хендергеде библиотека-даа, клуб-даа чок.

Байдал ындыг турда, ылангыя «Улуг-Хая», «Найырал» совхозтарның удуртқучулары, ында көдээ Советтер ол культура албан черлерин тудуг-суур-биле хандырарын чүге төөмчага албайн турарыл?

Бир эвес Улуг-Хемнин культура албан черлериниң оран-суурун амгы турганындан экижидип, чок черлерге тудуп, эрги тудугларны чаарты кылыр болза, ында бүгү-ле ажылхерек улам-на чедиишкинниг хөгжүп болурунун бүгү-ле аргалары бар.

Районнуң культура-чырыдыышкын албан черлеринде хөй-ниитинин шугуму-биле ажылдаар эки эгелээшкин, республиканың өске районнарынга бодаарга, мурнай эгелээн болгаш ам көскү чедиишкиннерни чедип алган. Ынчангаш олардан өөренип алыр үүлдер-ле хөй. Улуг-Хемчилер адын сыкпазын, ажылын ам-даа сайзыратсын.

А. НУГУУРАК,
Д. АРАКЧАА.

(БИЧИИ РАССКАЗТАР)

Черле ынчаш, дыштанар хүнде безин чымыштыг чүве болдур ийин мооцар: бажың ажылы кылыр, базаар баар, чүнар бажыңнаар, киноларр, селгүүстээр...

— Базаар баргаш, чүү-хөө садып алыылы—деп, кадайым эртенги чем сөөлүнде дораан-на хөделип эгелей берди.

— Че, эртежик чоруптаалы харын. «Кылыр ажылдың деги херек, чиир эттиң чаглыы херек» деп кагдым.

Оон ам базаарже чорупкан мындыг бис.

1. ДАШ САДЫГЛАКЧЫЗЫ

Дыка эрте турган чүве. Ол хирезинде-ле садыг-наймаа кылган улусла базаарда эңдерик. Аар-саар чүвелер садыглааннар прилавкаларда чыскаалдыр тургулапкан. Олариың чанында улустар мөөңнешкен, чамдыызы хереглээн чүвезин садып алдаа турар, өскелери «чогум черле чүл бо?» дээзиг, аңаа-ла кайгап көөр-даа мындыг. Прилавканың төөгеи ужунда, арай озалаш, чолдак кижи баартактанып алган тур. Оон чанында чык долу шоодай олур. Согааш дажы ышкаш, элээн каш шөйбек даштарны ужулгаш, делгей салып каан. Оон ап көөрге, даштарны садыглап турар хире болгу дег. «Чүү кижи боор?» дээш, топтап көре бердим. Карак-ла бо, Кара-Салдарың Кайгал-оол-дур ийин моң! Орта турумчаан чери-даа чок, мергежип кылган ажылы-даа чок, бир-ле ындыг улчумал кижи болгай ол. Оор-сук кылгаш, шиттирип чораан-даа дижир чүве.

— Ойт, бо канчап баардың!—деп, Күжүгет Ак-Саловна сагындыра берди.—Мындыг кижи ийин бо, теве дег, кезээде бир-ле чүвени кегжие берген кайгап туруп аар.

«Кандыг-бир аныяк кижи кайгап турган» деп бодаан боор дээш арай эгенип, ужурун сөгледим:

— Кыстар-даа кайгавадым. Дөө ол даш садыглаан кижини көрүп турдум. Таныырым кижи ышкаш-тыр.

— Ой, бо кижиниң чиктиин. Ма, согуناны тудуп ал—деп, Күжүгет Ак-Саловна дужаады. Мен оон диледи:

— Сен дөө ол садыгга эочурлап тур, аа. Мен бичии болгаш чеде бээр мен.

— Ам база саңгаландыр кайгаарың ол бе? Дораан келир сен, сени кым манап турар боор.

Кайгал-оол соокка шыырыгып доңгаш, ол черинге өглеңейдир шошкугулаар-даа. «Барааның» улус садып алзын дээш хире-хиреде чарлап алгырар-даа:

— Чаныы-даш! Чаныы-даш! Чанып турда тулган-на! Садып алыңар!

Бир эш оон чанынга келгеш, шөйбек дашты тудуп, көрүп тур.

— Өртээ кажыл?

— 40 көп!—деп, даш ээзи дегийт харыылады.—Тулган чаныы. Тапсыны танып билир эр-дир моң. Кашты алыр сен, дом?

— Аңаа даш ышкажыл, чоорул мону. Садыгда тулган чаныы бар-ла болгай.

— Па, чоп ческиннигг эрил моң!—деп, хоранныг сөске буккан садыгжы хыйланып кагды.

— Чаныдан алыңар! Чаныдан алыңар!...

— Өртээ кажыл?

— 30 көп, сал үүлүүр бижек чаныып турда амыр чүве боор! Кашты алыр сен?

— Чок!

База бир кижи келгеш, дашты тутпайн-даа даштындан черзилеп тур оң. Оон кыжыраан шинчилиг айтырды:

— Даш садыглап тур силер бе?

— Даш деп чүң боор!—деп, «дорамчылаткан» даш садыгжызы хербейип келди.—Тапсы чаныы-дыр, билбес чүве сен бе? Садып алгаш ажыын көр, харын.

— Халас-даа берзе албас мен.

— Көк көпеек чок эш-тир сен ийни.

Ол аразында бир шагдаа чедип келди. Даш садыгжызының дугайын аңаа бир-ле кижи дыңнадыпкан хире болду. Даш садыгжызы арай-ла сестип, делгеп каан даштарын чажыра аарак, прилавка кырынга баартактаныып чыдыпты.

— Чүүү садыглап тур силер хамааты?—деп, шагдаа айтырды.

— А-а?. Амдыы... кымый... Аар-саар чүве-дир ийни дарга.

— Чүү ындыг «аар-саар» чүвел?

— Ча-а-ныы... дээрим ол-дур ийни, дүңмакым.

— Даш ышкажыл?!—дээш, шагдаа шөртегер шоодайның аскын ажыда тыртыпкаш, аңгадай берген кайгап тур.—Па, магалыг-ла акша ажылдап алыр чүве тып алган-дыр сен але!

— Моон чүнүң акшазын ажылдап алыр боор, дүңмакым.

— Бирээни кашка саттыңар?

— Онга... чок, бешке...

— Мегелеп тур!—деп, ол душта чыглып келген кижилериң бирээзи алгырды.—Мен бир чаныыны 30 көпбиле, садып алдым чоп.

— Шын-шын!—деп, база бир кижи бадыткады.—Мен харын-даа 40 көпбиле садып алчык мен.

— Эпти-ле мындыг ашак бо: Базаарның прилавказында чыпшына берген чүве дег, үргүлчү-ле маңаа турар, үш-үдүрүм, элдеп-эзин чүве садыглаар кижи чүве.

Даш садыгжызы Кайгал-оолдуң чүлүттүнмээн дырбыл дүктерлиг арнының хевир-дүрзүзү оскундуруп, хөлүгүр характарының ханы дүвүнге дүмбей дүжүп, хаваандан соок дерниң дамдылары сыстып келгилээн. Чүве чугаалаар-даа харык чок, хөй куштарга үглеткен кызыл-үгү дег, чүгле келдирлээринге ойлешкен мындыг

— Мээң-биле кады чоруп олур!—деп, шагдаа ону командылады.

— Ону ам-на ажылга таптыг өөредир эвеспе!—дижип, чыылган улустар каттыржып туруп калды.

ДЕҢЗИЧИ

Эзт садып алыр дээш базаарның бир ужунда улуг деңзиде мал эзди деңзилеткен кижилерге келдивис. Базаарга садары-биле эккелген эзтти ында деңзилеп ап турар болду. Кырлаң думчуктуг, кыйгагар ак арыныг, хыртагар характарлыг, аргазымаар деңзичи херээжен, эзт деңзилеткен кижи бүрүзүнден-не:

— 50 көп эккел!—деп, негеп каап тур. Акшаны алгаш, алгыг аастыг карманынче буу-хаа суга каапкаш, орнунга талон-даа бербейн, сезинген хевирлиг ыңай-бээр көргүлээр-даа.

— Талон! Талон!—деп, назыны улгады берген бир кижи алгыра берди.

— Талон деп чүүл! Ол дөмей-ле ажырбас. Дүргедеңер харын!—деп, деңзичи херээжен хыйланы аарак, доңгун харылады.

— Че, че, талон деп чүүл! Божуула, деңзини хоста!—деп, эзт деңзиледир дээш манап турган кижилер шугулдап, алгыржы бердилер. Деңзичи херээжен улам-на бажы эзтгенип, дам-дам негеп тур:

— 50 көп! 50 көп! 50 көп!...

Көпеек дээрге деңзичиниң карманынче шыңгырадыр урдунун-ла турар ындыг.

Херээженнер-биле кады базаар баарга, «ону алыр, мону алыр, ону тут, мону тут» дээш кижи амыратпас улус болгай. Күжүгет Ак-Саловна база-ла негеп эгеледи:

— Че, моон эзт садып алгаш, дүргеп чоруур-дур. Бажыңда уруглар ат болду!

— Адырам, хензиг-ле маңай каавыт. Мен бо...

«Көпеек хавырып ап турар деңзичи херээженде бир-ле чылдак бар-дыр эвеспе» деп бодааш, эзт деңзиледип алган бир эрден сонуургадым:

— 50 көпеекти чүге ап турары ол, ынар?

— Ой, та, дүңмакым, канчап билир боор — деп, кижим ындыг — 50 көпле, ап турар чүве-дир.

— Деңзи хөлезини бе азы үндүт бе, ол?—деп, оон чанында эжи айтырды.

— Черле чүү апаарды харын?

— Деңзичидеи айтырып көрээлиңерем.

— Деңзичиң шагда-ла арлы берген болгай.

— Ынчаарга-ла ондактыг-дыр. Талон бербеди чоп? Базаарның «началтигинге» баар-дыр, ооллар.

— Шынап-ла ындыг-дыр. Ойт, бо эштн база эдертип аар-дыр. Орус сөсту эки билир кижи чодазын сый сөглеп берзин. Бисти арай ажыглап, мөлчүп тур ышкаш.

Демги эрлер мени база-ла эдертип алгаш, базаар эргелекчизиниң өрээлинче базып кириптилер.

— Эзт деңзилеткен кижи бүрүзүнден-не деңзичи 50 көп хавырып ап турар чүве-дир. Талон-даа бербес.

— Кайын 50 көп боор, 5 көп ыйнаан? Талонну бээр чүве болгай.

— Чок, талон-даа албадывыс.

Ол аразында деңзичи Базарованы келдиртип эккелген.

— Силерни бо улустан 50 көп хавырып ап турган деп чүзүл?

— Чок, 5 көп-ле чүве!?—деп, Базарова көңгүс хөрледи.

— Бис силерге 50 көп берип турдувус.

— Ол чүү дээриң ол, кижи нүүлдевеңер!

Кандыг кончуг арын-нүүр чок кижи боор деп бодааш, мынча депкенимни бодум безин эскербейн барыптыр мен:

— Мегелевеңер! Мен база көрүп турдум. Кижи бүрүзүнден 50 көп ап турдуңар чоп!

— Ийе, ындыг-ындыг харын! — деп, демги эрлер мени деткий бердилер.—Бо эш база херечи кижи чүве.

— Орта чүве бе?—деп, базаар эргелекчизи кайгады.—5 көп бергеш, 50 көп бердивис деп бо кижилер силерни канчап нүүлдеп турар боор. Талон базa бербээн-дир силер.

— Нү-ү-үүлдеп ту-ур-рарлар-дыр деп, сойгалаткан деңзичи кажарлаарын ораддашты. Характарының чаштары бүлдеңейип келгилээн. Ойлук чок үүлгединин ыы-сыызы-биле будапбузуруур бодаан. Ынчалза-даа ол дуза болбаан, хөй херечилер кайын салыр ийик. Чугаа-соот дээрге изиг-изиг апарган:

— Улус мөлчүп турар шак ындыг кижини маңаа тургуспас!

— Доп-дораан акт тургузар херек!

— Мөлчүп алган акшазын төледип берицер!

— Бир хүн 50 кижини мөлчээн дижик, бодап көрүңер-даан: чаңгыс хүнде безин 25 акша-дыр. А чылда чежени мөлчүп чиир-дир!

Ол аразында шенээмден кижи тыртта берди. Күжүгет Ак-Саловна болду:

— Ам база кайгааш турып бердиң бе? Эзт садып ап чордум ышкажыл, мону база тут! Аарыга холум үстү бер часты. «Киришпеске киришпе, хирдиг холуң башка сукпа» дижир ышкажыгай. Че, чоруулу.

— Ынчаарга кайын боор, бо дээрге хөй-ниитиниң—бистер бүгүдениң херээ-дир. Ындыг четпес чорухтар-биле бистер демисешпес болзувусса, ам кымнар демисежир чүвел?

— Ыяавыла бөгүн демисежири алган чүве бе?—деп, Күжүгет Ак-Саловна удурланы аарак чугаалады.

Херектиң бажын сугуйтып каааш, мен-даа чорупкан мен. Ол артып калган кижилер херектиң шынынга четкен боор. Сөөлүнде баарымга базаарда өске кижи деңзичилей берген чораан.

А. КУЛАРОВ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Кызылга хар эвээш чаар. Хат кошкактан өй тавыга чедер. Агаарның температураз; республикага — 25—30, а Кызылга — 31—33 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

ЯНВАРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»:
«Бижиктиң чажыды» 10, 12, Уругларга программалар 2. «Шериг хөгжүмү» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»:
«Кочубей» 11.15, 1.15, «Куда сөөлүнде» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»:
«Дөртен тос хүннер» 2.30, 4.30. «Аас-кежиктиг бол. Ани» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»:
«Дашта чечек» 5.15, 9.15, «Координаттар билдинмес» 3.15, 7.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң ораалакчызының 35-24, пропаганда килдизинин болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23—54, харыысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый килдизинин 25-38, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, иштики информация килдизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистеринин 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистеринин 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00019. Чагыг № 95. Культура министерствозунун типографиязы